

ДОКЛАД

ОЦЕНКА НА ЕФЕКТА И СТЕПЕНТА, В КОЯТО СА ПОСТИГНАТИ СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ЦЕЛИ НА ЦОИДУЕМ С ОДОБРЕНИТЕ И ФИНАНСИРАНИ ПРОЕКТИ ПО КОНКУРСНА ПРОЦЕДУРА 33.16-2017, ПРИОРИТЕТ 2, ПО КОНКУРСНА ПРОЦЕДУРА 33.17-2018, ПРИОРИТЕТ 1 И ПРИОРИТЕТ 3

РЕЗЮМЕ

Конкурсна процедура 33.16-2017, Приоритет 2: Развиване на дейности, гарантиращи равния достъп до качествено образование за децата и учениците от етническите малцинства, включително и за преодоляване на сегрегацията и вторичната сегрегация на децата и учениците от етническите малцинства.

Конкурсна процедура 33.17-2018, Приоритет 1: Реализиране на различни форми на работа, водещи до пълноценна социализация на децата и учениците от етническите малцинства.

Конкурсна процедура 33.17-2018, Приоритет 3: Прилагане на ефективни форми на интеркултурното образование и за съхраняване и развиване на културната идентичност на децата и учениците от етническите малцинства.

Специфичен акцент на образователната политика в България е образователната интеграция на деца и ученици от етническите малцинства. Причините за извеждането на тази тема като приоритетна за националната образователна система са следствие на обективен и задълбочен анализ на демографската характеристика на населението в страната, на нивото на реалната образователна и професионална квалификация на работоспособната възрастова група, на общоевропейските политики за уважение, недискриминация и толерантност по отношение на етническите малцинства, за премахване на сегрегацията, за утвърждаването на хуманистичния модел на развитие.

Политиката за интеграция на ромите в България, ангажира усилията на няколко министерства, държавни агенции, на цялата местна власт в страната, на всички системи от публичния сектор, на редица НПО, медии, на гражданското общество като цяло. Националният план за действие за периода 2015-2020 в изпълнение на Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите (2012-2020), съдържа 112 дейности по приоритетите : Образование – 31 дейности; Здравеопазване – 33 дейности; Жилищни условия – 17 дейности; Заетост – 10 дейности; Върховенство на закона и недискриминация – 13 дейности; Култура и медии – 8 дейности.

Последните данни на НСИ за населението на страната показват, че българите в трудоспособна възраст са едва 60%. До няколко години се очаква 1/4 от трудоспособното население на България да е съставено от роми, при които най-често

завършената образователна степен е основно или средно образование. При тези тенденции е напълно вероятно до няколко години една солидна част от работната сила в страната да се окаже непригодна за квалифициран труд. Стопанските и социалните проблеми и предизвикателства, които тези тенденции поставят пред нацията и държавата са огромни. Те засягат ромската интеграция и особено образователната интеграция на децата и учениците от ромския етнос.

ЦОИДУЕМ е структурата, подпомагаща националните политиките за интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Дейността на Центъра подпомага реализирането на правителствената политика по отношение образователните потребности на деца и ученици от етническите малцинства. Целите ежегодно се актуализират и конкретизират в Едногодишните планове на Центъра, приемани от УС на ЦОИДУЕМ.

Конкурсна процедура 33.16-2017 включва два приоритета: Приоритет 1. „Реализиране на различни форми на работа, водещи до пълноценна социализация на децата и учениците от етническите малцинства“ и Приоритет 2. „Развиване на дейности, гарантиращи равния достъп до качествено образование за децата и учениците от етническите малцинства, включително и за преодоляване на сегрегацията и вторичната сегрегация на децата и учениците от етническите малцинства“.

Концепцията при изпълнение на проектите е насочена към постигане на Стратегическа цел 2 – „Гарантиране на равен достъп до качествено образование за децата и учениците от етническите малцинства“. За проектите по Приоритет 2, освен двете задължителни за изпълнение дейности /за цялата конкурсна процедура/: „Организация и управление“ и „Информирание и публичност“, със задължителен характер (с право на избор на минимум 2 от тях) са и дейностите: насочени към връщане на отпадналите ученици в училище и подобряване на образователните им резултати; за подобряване на образователните резултати на децата и учениците от етническите малцинства; за овладяване на българския книжовен език от децата и учениците от етническите малцинства; за осъществяване на извънкласни и извънучилищни дейности със съдържателни елементи на интеркултурното образование, чрез които се осигурява допълнителна работа с ученици от етническите малцинства, застрашени от отпадане и/или преждевременно напускане на училище.

Общият бюджет на приоритет 2 на КП 33.16-2017 е 778 000 лева. Максимална стойност на един проект – 40 000 лева. Срок на изпълнение на проектите: до 24 месеца. Постъпилите проектни предложения по приоритет 2 на конкурсната процедура са били 73 като 18 от тях са отпаднали след административна проверка от екипа на ЦОИДУЕМ; оценените проектни предложения са били 55; с предложение за финансиране са били 37, а реално подписани договори за финансиране на проектните дейности са 25.

Конкурсна процедура 33.17-2018 г. по приоритет 1 и приоритет 3 е обявена на интернет страницата на ЦОИДУЕМ на 22.06.2018 г. Приоритет 1: Реализиране на различни форми на работа, водещи до пълноценна социализация на децата и учениците от етническите малцинства. Общ бюджет на приоритета – 537 500 лева; Максимална стойност на един проект – 20 000 лева

Приоритет 3: Прилагане на ефективни форми на интеркултурното образование и за съхраняване и развиване на културната идентичност на децата и учениците от етническите малцинства. Общ бюджет на приоритета – 125 000 лева; Максимална стойност на един проект – 10 000 лева.

По приоритет 1 са постъпили общо 111 проекта. След проверка на документацията за административно съответствие, са отпаднали 6 проекта. Оценени са 105 проекта, като с предложение за финансиране са 67, а с 29 от тях се сключват договори за изпълнение.

По приоритет 3 са постъпили 40 проектни предложения. Поради административно несъответствие са отпаднали 2; разгледани са 38 проекта като договори за изпълнение са сключени с 13 от кандидатите.

При разработването на **методиката**, необходима за изготвяне на доклада за последваща оценка на ефективността и ефикасността на реализираните по Конкурсна Процедура 33.16-2017, Приоритет 2 и Конкурсна Процедура 33.17-2018, Приоритет 1 и Приоритет 3, финансирани от ЦОИДУЕМ, и степента, в която те са съдействали за постигане стратегическите цели на Центъра, са спазени изцяло изискванията на Възложителя. На базата на направените задълбочени проучвания на програмните документи, определящи дейността на Центъра, на реализираните теренни проучвания, интервюта, проведените анкети, специално ориентираните към всички целеви групи по проектите – деца, ученици, учители, родители, бенефициенти, - докладът притежава обективен, аналитичен и комплексен характер.

Приложената методиката за оценка е съобразена, както с изискванията на Възложителя, така и със специфичните характеристики на разглежданите конкурсни процедури. Осъществени са следните технологични стъпки:

- Осъществено е задълбочено проучване на стратегическите документи на ЦОИДУЕМ

- Преглед на проектната документация на всички 67 финансирани проекти по конкурсна процедура 33.16-2017, Приоритет 2 и конкурсна процедура 33.17-2018, Приоритет 1 и Приоритет 3. В рамките на прегледа и осъщественото проучване на самите проекти са включени проектните предложение на бенефициентите, планираните дейности, индикаторите за изпълнение, постигнатите резултати, краен съдържателен отчет. За целта е разработена система от показатели за напредъка по всяка една от целите на всеки отделен Приоритет, по които е оценявано изпълнението на проектите. Сред тях основни място имат такива показатели като:

По отношение на децата и учениците :

Владееене на български език

Засилване на чувството за българска национална принадлежност и любов към Родината.

Интерес към образованието

Желание за образование

Образователно-учебни навици

Образователна дисциплина

Социо-културни навици и поведенчески стереотипи

Среден общ успех на учениците/децата за учебната година по време на изпълнението на проекта

Промяна по отношение на толерантността и търпимостта към другия етнос

Промяна по отношение степен на общуване между децата от различни етноси

Промяна по отношение познаването и разбирането на бита и традициите на другите етноси

Промяна по отношение уважението към бита и традициите на другите етноси

Сближаване между децата от различните етноси

Общуване извън училище

Създаване на умения за взаимна комуникация

Намаляване на етническото разграничаване, обособяване и затваряне

Създаване на трайни отношения на свързаност, които се пренасят и извън училището

Противопоставяне и конфликти между деца/ученици на етническа основа или с елементи на етническо разграничаване

Повишена мотивация за продължаване на образованието

Създадени условия за бъдещо надграждане по посочените показатели

По отношение на родителите:

Родителски интерес към образованието и ученето на децата

Родителска помощ за детето /ученика

Родителско участие в живота на училището/ детската градина

Родителска грижа за децата

Контакти и общуване между родители от различните етноси

Промяна по отношение на толерантността и търпимостта към другия етнос

Промяна по отношение познаването и разбирането на бита и традициите на другите етноси

Промяна по отношение уважението към бита и традициите на другите етноси

Сближаване между родителите от различните етноси

Създаване на умения за взаимна комуникация между родителите от различните етноси

Намаляване на етническото разграничаване, обособяване и затваряне

Създаване на трайни отношения на свързаност между родителите от различните етноси

Противопоставяне и конфликти между родителите от различните етноси

Повишена мотивация за съдействие за образованието на децата

Създадени условия за бъдещо надграждане по посочените показатели

По отношение на учителите:

Създадени и усвоени нови учебни програми

Повишена квалификация на учители

Повишени обучителни умения

Усвояване на нови методики за преподаване на предмета в мултиетническа среда

Повишено познание на учителите за бита и културата на етносите

Повишени умения за комуникация в мултиетническа среда

Създадени полезни връзки с колеги от други училища

Създадени отношения на сътрудничество между учители и родители

Изготвени и придобити нови методически помагала и средства

Усвоени нови образователни подходи, методики, средства

Усвоени умения за организиране на мероприятия и дейности

Повишени умения за справяне с мултиетнически конфликти между децата и учениците

Повишени умения за справяне с мултиетнически конфликти между родители на децата и учениците

Повишени умения за справяне с конфликти с родители на децата и учениците от етническите малцинства

Повишени умения за справяне с конфликти с родители на децата и учениците от български етнически произход по повод на междуетнически въпроси

Повишена мотивация за работа по образователната интеграция

Създадени условия за бъдещо надграждане по посочените показатели, проведени от ЦОИДУЕМ

- Разработване и провеждане на целево ориентирани към фокус групите анкетни проучвания – учители, бенефициенти. Анкетните проучвания имат анонимен и представителен характер като обхващат субектите от всички реализирани проекти и по двете анализирани конкурсни процедури. Във всички анкети са включени въпроси от отворен и затворен тип като по този начин се цели получаването на обективна информация за действителния социален резонанс от изпълнението на финансираните от ЦОИДУЕМ проекти.

- Обработка, обобщение и анализ на материалите от анкетните проучвания;
- Теренни проучвания, носещи представителен характер за изследване и оценка на ефекта и ползите за целевите групи – деца, ученици, учители и родители от реализираните дейности;

По отношение на отделните фокус групи посочените по-горе методи са приложени съобразно спецификата на всяка отделна група. При това е отчетен опитът от предишни проучвания с аналогични целеви групи. Така за проучване на участието на родителите и мнението на учениците, екипът предпочете да не провежда анкетни проучвания с тях основно поради практическата липса от достатъчно релевантно отношение към целите на проучването. С тях се проведеха предимно интервюта и беседи, при които възможността за разясняване, правилно тълкуване на въпросите е значително по-голяма и съответно резултатите са по-точни.

С оглед постигане на по-висока степен на независимост при отговорите на анкетите, анкетирването на учители и ръководители бе проведено в различен времеви период. Анкетното проучване бе проведено в четири отделни части, в които с оглед постигането на по-висока степен на точност и достоверност, бяха поставени въпроси позволяващи логически контрол на база на свързаността на въпросите.

- Оценка на целевата насоченост на изпълнението и неговото съответствие със стратегическите цели, подробно отразени в Стратегията за образователна интеграция на деца и ученици от етническите малцинства 2015-2020 г.;

- Оценка на съответствието на проектите с принципите, заложи в конкурсна процедура 33.16-2017, Приоритет 2 и конкурсна процедура 33.17-2018, Приоритет 1 и Приоритет 3;

- Оценка на обхвата на целевите групи при изпълнението на проектите;
- Оценка на резултатите от изпълнението;
- Анализ и оценка на управлението на проектите, на проектните дейности, неговият принос в изпълнението на проектите;

- Анализ и оценка на дейността на ЦОИДУЕМ и на методическата подкрепа от екипа на Центъра на бенефициентите за изпълнение на проектните дейности.

- Анализ и оценка на публичността и отзвук от проектите сред обществеността, управлението на проектите, отношението и получената подкрепа от

обществеността и местните власти при изпълнението на проектите; получената съпричастност при изпълнение на проектните дейности;

- Идентифициране, анализ и оценка на добри практики в хода на изпълнението на проектите по места;

Бенефициентите по всички 25 проекта на КП 33.16-2017, приоритет 2, са били много добре запознати с условията и изискванията на процедурата, с поставените стратегически цели и задачи. В процеса на изпълнение на двегодишните проекти, те са проявили отговорно и творческо отношение като голяма част от тях са организирали дейностите по иновативен и оригинален начин.

Проектните дейности са били ориентирани и към трите основни целеви групи – деца/ученици, родители и учители. Образователната интеграция на представителите от етническите малцинства като основна стратегическа цел е реализирана посредством редица предварително добре обмислени методи и подходи с участието не само на екипа за управление, но и с реално работещите по проектите експерти – педагози, психолози, ментори, доброволци, представители на местната власт.

С оглед постигането на желаните резултати и цели, бенефициентите са съобразявали планираните дейности и прилаганите методи за тяхното изпълнение основно със своите възможности и специфичните характеристики на целевите групи от своя район. В не малка част от проектите се открива творческо адаптиране и доразвиване на добри практики и опит от предишни проекти (свои или чужди), което доказва, както смисъла от популяризиране на добрите практики, така и ползата от участие на учебните заведения в проекти, финансирани от ЦОИДУЕМ или от други национални или донорски програми, работещи за образователната интеграция на етническите малцинства.

В зависимост от възрастовата група на подрастващите, бенефициентите са акцентирали на съответни конкретно-приложими подходи или методи на работа. За децата от детските градини и началните училища предимно се е работело върху изучаването на българския език (Начално Училище "Иван Вазов", гр. Дългопол), умението за концентриране на вниманието по време на учебни занятия, формирането на учебна дисциплина и учебни навици, ранната социализация, активиране на детската любознателност и желание за учене, разбиране на богатството на етническото разнообразие и изграждането на положително отношение и на толерантност към различия. С оглед постигането на максимално добър резултат и съобразно с особеностите на детското възприятие, в този тип учебни заведения се прилагат предимно игрови модели – занимателни, ролеви игри, дидактични игри – интелектуални и познавателни, игри за развитие на вниманието, на паметта, игри за преодоляване на трудностите (ДГ „Бърборино“, гр. Средец), спортни игри и състезания (ДГ "Щастливо детство", с. Лозарево), приказки, театрални или карнавални изяви, извънкласни образователни дейности, екскурзии, зелени училища (ДГ "Ран Босилек", гр. София).

Според екипа, разработил проучването, като пример за професионално и на високо ниво изпълнен проект е този на ДГ „Бърборино“, гр. Средец. Бенефициентът е показал много добра педагогическа компетентност и култура, познаване на целевите

групи, към които са ориентирани дейностите по проекта, яснота по отношение желаните резултати. Включените в проекта дейности са подбрани балансирано с правилна логическа последователност и продължителност, с отчитане възможностите и интересите на участващите деца и родители. Като добра практика, която заслужава да бъде отбелязана е използването на изработени специални кукли с индивидуални характеристики, които се ползват не като играчки, а като партньори на децата в целево разигравани от преподавателите ситуации за приемане на различията, справяне с трудности, с определени чувства като страх, гняв, срам и др. Образователната програма е разделена на 6 модула в рамките на учебна година. Във всяка сесия се засягат теми свързани с приемането на различието, с чувствата, общуването, взаимоотношенията и разрешаване на конфликти. Всички разкази и детски становища са събрани в „Книга на куклата.“

Положителен пример от ДГ „Бърборино“ е и ранно формираното познание, което дават на децата за здравословен начин на живот, като ги учат да създават свои еко-градинки и еко-работилници. Родителите също са взели активно участие в процеса на обучение на децата.

Заслужава внимание и добрият опит на детската градина от гр. Средец по време на организирания летен лагер за децата, където през всеки ден от седмицата са се разработвали различни мисии - тематични мини-проекти, където децата работят съвместно докато намерят решение на поставеното предизвикателство.

Примери за добри практики са налице във всеки един от разглежданите по процедурата проекти. Такива са осигуряването на транспорт за извозване на децата и учениците от обособената махала до училището и обратно; включването на ученици-доброволци в изпълнението на проекта (Начално Училище "Иван Вазов", гр. Дългопол); Използването на обучение чрез проектно учене и ежемесечно представяне на малки проекти от дейности, съобразени с възрастовите особености на учениците и базирани на сюжети от любими на децата приказки, което стимулира интереса и желанието за учене от страна на учениците и помага за преодоляване на комуникативно-речевите проблеми при деца, за които българският език не е майчин; Провеждането на практически насочени изнесени обучения за подпомагане допълнителната квалификация на учителите за работа в мултикултурна образователна среда (ОУ "Добри Войников", с. Победа); Обучение на принципа „ученици обучават ученици“ и участие на учениците в училищното управление посредством Училищния парламент (ОУ "Бачо Киро", гр. Велико Търново, СУ "Аргира Жечкова", гр. Сливен); Използване методите на изкуството при справяне с различни проблеми и за подпомагане на образователната интеграция (ОУ "Св. Климент Охридски", с. Тишевица) и др.

Специално внимание заслужават опита и добрите резултати, постигнати от ОУ "Отец Паисий", с. Равна гора. Поради доминиращия брой ученици от ромски произход в училището, финансираният по Процедурата проект е насочен изцяло към тяхната качествена подготовка по български език, успешна социализация и преодоляване на негативни стереотипи. За постигане на поставените цели, преподавателският екип на училището е подготвил учебни програми по български език и литература, чрез Системата „Летриландия“, чиято основна характеристика е идеята да се превърнат

буквите в герои от един въображаем свят и да се използват приказките като мотивиращ елемент за провокиране желанието за учене. Прилагани са и съвременни аудиовизуални образователни методи, както и ползването на безплатна интернет платформа LearningApps.org, Web 2.0 приложение за съвместна работа в група.

При учениците от средния и гимназиален курс на обучение вниманието на бенефициентите по конкурсната процедура е насочено преди всичко към тяхната добра общообразователна подготовка, към повишаване на образователните им резултати по широк кръг дисциплини, както и към подпомагане на бъдещата им професионална ориентация.

Популярна добра практика сред повечето бенефициенти е организирането на клубове или ателиета по интереси, където учениците развиват своя потенциал, изучават нов материал, работят в екип, превъзможват етнически бариери. Така в ПГСС, с. Ситово наред със сформираните клубове „Млад фермер”, „Биологично пчеларство”, „Млад микробиолог”, са организирани училищни състезания между формираните тематични клубове. Клубове по интереси са организирани в СУ "Евлоги Георгиев", гр. Тръстеник, СУ "Иван Вазов", гр. Вършец, СУ "Св. Св. Кирил и Методий", с. Синдел и др.

С внимание за бъдещата професионална и социална реализация на учениците са постигнатите добри резултати и практики по проект с бенефициент РУО-Благоевград. Екипът от специалисти отговорно и на базата на сериозно познаване на целевите групи по процедурата, е изготвил програми за извънкласни и допълнителни форми за педагогическо взаимодействие в мултикултурна среда, създадена е мрежа от партньори в лицето на държавни институции, неправителствени организации, заинтересовани лица, доброволци и др., които да подпомагат подрастващите при избора на професия.

Като добра практика в тази посока може да се посочи и опитът на СГХСТ, гр. СОФИЯ, на ОУ "Н. Й. Вапцаров", с. Селановци, където са организирани разнообразни срещи с представители на различни професии с цел кариерно ориентиране на подрастващите.

Добра практика, която заслужава специално внимание е работата на групата по „Интериорен дизайн“ от Професионална гимназия по производствени технологии „Евлогий Георгиев“, гр. Силистра – партньор по проекта с бенефициент Община Силистра. Под ръководството на преподавателите учениците се научават да скицират, да изработват модели и макети от промишления и интериорния дизайн; получават допълнително професионално обучение за работа с конструкторско–технологична документация, цветознание; композиция и формообразуване; ергономично и дизайнерско проектиране; графичен дизайн и съвременни компютърни технологии.

Подобна добра практика се открива и в проекта, изпълнен от СУ "Иван Вазов", гр. Вършец. По инициатива на бенефициента е проведен конкурс сред учениците, включени в проекта, за решение за интериорен дизайн и изработване на обзавеждане за училищните фойета от ученици, учители и родители чрез употреба на еко-материали. Така не само се е подобрила естетическата среда в училището и се е стимулирала се е креативността на участниците, но преди всичко се е постигнало изграждането на екипно взаимодействие между всички целеви групи по проекта – ученици, родители и

учители.; установили са се позитивни междуличностни отношения на базата на партньорството и толерантността.

Добра практика, която категорично трябва да бъде отбелязана е тази на СУ "Аргири Жечкова", гр. Сливен, където бенефициентът, проявявайки висока доза на професионализъм, е организиран изпълнението на проектните дейности в няколко последователни модула. Под общото наименование „Игри на успеха“ са включени дейности, насочени към учениците, но и към техните родители. Проведени са занимания, както по конкретни дисциплини (математика, БЕЛ), така и състезания, ролеви игри, представящи различни етноси, драматизации. В модулите са включени не само дидактични елементи, но и, което е по-стойностно, възпитателно-мотивиращи. Учениците усвояват принципите на демократичното управление посредством учредяването на училищен парламент; запознават се с принципите и правилата на предприемачеството като възможност за успешно социално вграждане; възприемат етническото разнообразие като богатство на култури и традиции. По мнението на екипа, изготвил настоящия доклад, опитът на СУ "Аргири Жечкова", гр. Сливен притежава качества, които показват изключително добре замислена и изпълнена проектна дейност, чието многообразно съдържание е подчинено на единна концептуалност и генерална цел.

Дейност „Информирание и публичност“, съгласно условията на проектното предложение, присъства в планирането и изпълнението на всички 25 проекта по КП 33.16-2017. Участвалите бенефициенти стриктно са следвали указанията на конкурсната процедура и тези на експертите от ЦОИДУЕМ. Финансовите параметри и тематичният обхват на дейността са предварително зададени в „Насоките за кандидатстване“. За дейност „Информирание и публичност“ са допустими до 2 % от общата стойност на проекта.

От всички 25 проекта по разглежданата конкурсна процедура 33.16-2017, Приоритет 2 болшинството от тях – 84% са провели начално или откриващо събитие, на което са представени основните цели и дейности. На тях са присъствали освен действително ангажираните в изпълнението преподаватели, деца, ученици, родители, доброволци, но в повечето случаи и представители на местните власти, НПО, близки на участниците, както и на местните или регионални печатни и електронни медии. Преките участници в тези събития са били 1282 души.

64% от бенефициентите са организирали също и заключителни събития. Акцент в тях е отчитане на резултатите от проведените дейности, като някои от тях са били придружени от „илюстриране“ на това изпълнение посредством концерти, изложби, състезания с участието на включените в проектните дейности деца/ученици.

Значим елемент на тази дейност са провежданите от бенефициентите информационни срещи с родителите на деца от етническите малцинства, на които също са представяни целите, дейностите и постигнатите резултати от изпълнението на проекта. Специално внимание е отделяно на стимулиране интереса на тези от ромската общност към потребността от образование на децата, към повишаване грижата за тях, към мотивирането им децата да продължат образованието си в по-горен курс, да не отпаднат от образователната система. Относително по-слабо е било вниманието на

бенефициентите към родителите на деца от българския етнос, което дава основание да се изведе заключението, че този подход е неправилен. Независимо, че приоритет на процедурата са децата и родителите от етническите малцинства, не би трябвало да се пренебрегват и тези от българския етнос. Социалната интеграция е процес с много пластове и нюанси, зареден с много висок емоционален заряд и дълъг времеви хоризонт. В този смисъл, неговата успешна и стойностна реализация може да се постигне единствено, ако обединява всички етнически групи и прослойки на обществото. Приоритизирането на една група за сметка на друга, не може да доведе до положителни и дългосрочни резултати. Препоръката на екипа, изготвил анализа е при планирането и изпълнението на проектните дейности да се търси баланс между етническите групи в обществото.

Висока информационна стойност и значение за популяризиране на проектните цели и дейности имат и всички масови мероприятия, реализирани в рамките на проектите. Това са различните концерти, изложби, конкурси, състезания.

В този формат от дейности са участвали общо 9558 участника - деца, ученици, родители, учители, присъстващи хора от местната общественост. Прекалено тясното тълкуване на понятието информационна дейност и по тази причина – ограниченият бюджет за нея, с който разполагат бенефициентите, - води до известно „предварително затваряне“ на тази дейност. Би могло да се помисли за въвеждането на нейно по-разширено тълкуване, което да отговаря на действително провежданите мероприятия и съответно – до известно увеличаване на предварително заложения за нея бюджет.

За оценката на обхвата на целевите групи са използвани данни от отчетната документация по проектите, резултати от проведена анкета с ръководители на учебните заведения и учители и сравнителни данни от предишни доклади за оценка на напредъка, получен в резултат на проведени от ЦОИДУЕМ процедури.

В учебните заведения-бенефициенти към началото на изпълнението на проектите са обучавани общо 5756 деца и ученици. От тях от проектните дейности са обхванати 50,2 %, което е на равнището на средния обхват при процедурите, проведени от ЦОИДУЕМ през предшестващия тригодишен период.

Освен пряко ангажираните в проектните дейности деца и ученици, на мероприятията по проектите са присъствали приблизително още 1500 деца и ученици, които не са били включени в обхвата на проектите. Така към дейностите и мероприятията по проектите са имали отношение приблизително три четвърти от децата и учениците, т.е. проектите са имали общо училищен характер и във времето на тяхното изпълнение са били съществена част от цялостната дейност и живот на детските градини и училищата-бенефициенти. Обхватът е създал възможност за интегриране на проектните дейности в общия учебен и възпитателен процес. Проведените анкети и проучвания на терен дават основание за извода, че изпълнението на проектите е допринесло за пренасянето на целите на процедурата и приоритета в цялостната дейност на детските градини и училищата бенефициенти, т.е. за налагане на образователната интеграция, на нейните цели, подходи и методи като цели, подходи, методи и средства на цялостната дейност на бенефициентите.

От общия брой деца и ученици от етническите малцинства в проектите са обхванати 64 %, а от общия брой деца и ученици от български етнически произход - 35 %, което определя като основна фокус-група на проекта децата и учениците от етническите малцинства. Степента на обхващане на децата и учениците от етническите малцинства (64 %) е по-висока с 16 процентни пункта от тази при предишни процедури на ЦОИДУЕМ. Обхватът им е удовлетворителен от гледна точка на целите на Приоритета и Процедурата.

Следва да се има предвид, обаче, че тези цели предполагат максимално широк обхват на децата и учениците от етническите малцинства. В този смисъл увеличаването на реализирания обхват на децата и учениците от етническите малцинства може да се оцени като силно положително и да се препоръча тази тенденция да бъде продължена при следващи процедури.

Би следвало да се търси и увеличаване на обхвата на децата и учениците от български етнически произход, който при настоящата процедура е 35 % (при средно 40,6% при процедурите на ЦОИДУЕМ за предшестващия тригодишен период). Резултатите от анкетата на бенефициентите също показват мнение в тази посока. 68 % от тях са на мнение, че с оглед целите на проектите би следвало да се търси увеличаване на обхвата и участието в проектите на деца и ученици от български етнически произход. Повечето от бенефициентите оценяват обхвата като достатъчен, като една трета от тях смятат, че би било по-добре да е още по-голям. 8 % от бенефициентите смятат, че при тях за постигане на поставените цели обхватът е следвало да бъде значително по-голям от осъществения.

При 32 % от проектите в проектните дейности са били включени всички деца от учебното заведение, при 40% - над 50 %, при 28 % - под 50 %.

Проведените проучвания на терен показват, че основен лимитиращ и определящ фактор за обхвата, противно на първоначалната хипотеза, не е характерът и съдържанието на дейностите, а размерът на средствата по проектите. Така едни и същи по размер средства позволяват по-малките учебни заведения да постигнат по-висок процент на обхващане на децата и учениците. В това отношение може да се препоръча в бъдеще размерът на предоставяните средства да се определя и като функция от размера на целевите групи във всяко конкретно проектно предложение.

При оценката на степента на обхващането на целевите групи, основен критерий е значението и процента на обхват за постигане на целите на проекта и за неговата ефективност и ефикасност. Поради това, следва да се има предвид, че няма пряка зависимост между степента на обхващане на целевите групи и крайните резултати от проекта и неговата ефективност и ефикасност. Дейности и мероприятия с по-малък брой участници, но с продължителен характер (например творческите клубове) често пъти имат по-траен и по-устойчив резултат от други (например масови) дейности и мероприятия, в които участват всички деца и ученици. Би следвало да се отчете и това, че масови мероприятия с висок познавателен и емоционален заряд също биха могли да имат трайни и даже определящи резултати за целите на образователната интеграция на децата и учениците от етническите малцинства и за интеграционните процеси като

цяло. В крайна сметка обаче , обхватът е съществен фактор за постигане на необходимия резултат.

При преобладаваща част от изпълнените проекти са обхванати от 100 до 130 деца и ученици. С най-голям абсолютен брой обхванати деца и ученици е проектът с бенефициент Община Хасково – 320. В проекта на СУ "Иван Вазов", гр. Вършец са включени общо 224 деца и ученици, В проекта с бенефициент СУ "Св. Св. Кирил и Методий", с. Синдел – 208 ; в проекта с бенефициент Средно училище „Аргири Жечкова“, град Сливен – 186; в проекта с бенефициент - Община Добрич - 184, Община Силистра – 180 , в проекта с бенефициент ОУ "Н. Й. Вапцаров", с. Селановци - 160.

С по-малък брой участници деца и ученици са проектите с бенефициенти: СУ "Евлоги Георгиев", гр. Тръстеник (30), ОУ "П. Р. Славейков", с. Церова Кория (30), Община Оряхово (45) и СГСХТ гр. София (40).

Както и при предишни процедури, проведени от ЦОИДУЕМ, проектите с бенефициенти общини са с по-голям абсолютен брой участници като причина за това е, че те обхващат по няколко училища и детски градини в общината и най-често включват дейности и мероприятия със съвместно участие и с по-масов характер – конкурси, изложби, спортни празници, посещения на театрални представления и пр.

Ефикасността на проектите, преценен от гледна точка на обхвата като среден разход на един включен в проекта ученик(дете) варира в широки граници – от 66.30 лева до 800 лева. По този показател бенефициентите се разпределят, както е следва :

Среден разход на включено в проектите дете/ученик - до 100 лева - 2 бенефициента; от 101 до 150 лева – 4 бенефициента; от 151 до 250 лева – 10 бенефициента; от 251 до 350 лева - 2 , от 351 до 450 лева – 3 бенефициента; над 450 лева - 4 бенефициента.

Относително най-нисък среден разход е констатиран при бенефициентите СУ "Вичо Грънчаров", гр. Горна Оряховица – 66.30 лева на ученик и СУ "Евлоги Георгиев", гр. Тръстеник – 78 лева на ученик.

С най-висок среден разход на обхванато дете/ученик са проектите с бенефициенти: Община Оряхово – 626,30 лева (бюджет от 35 075 лева при 56 обхванати ученици), Основно училище „Петко Рачев Славейков”, с. Церова кория – 615,90 лева (бюджет от 18 477 лева при 30 обхванати ученици) и Основно училище „Христо Ботев“, гр. Дунавци, обл. Видин - 800,50 лева (бюджет от 24 016 лева при 30 обхванати ученици). В проектите на тези бенефициенти акцентът е поставен върху дейности с относително по-малък обхват, но с продължителен характер – като напр., творчески клубове и върху мероприятие с относително по-висок среден разход на участник – екскурзии, лагери и пр. Следва да се отбележи относителността на този показател за ефикасност, тъй като при проектите с най-нисък относителен разход големият обхват и съответно ниският среден разход се дължат на провеждането в рамките на проекта на повече дейности и мероприятия с масов характер като фестивали, спортни празници, тържества, театрални посещения, спортни празници и др.

В 68,18 % (15 от 22) от проектите са били включени дейности, предвиждащи участие на родители на деца и ученици от етническите малцинства. В 31,82 % (7 от 22) такива дейности не са включени. При проведеното изследване на терен бе констатирано, че в тези случаи родителите са присъствали на част от мероприятията без да участват пряко в изпълнението на дейностите.

Според събраните статистически данни, в работата по проектите са включени като преки участници в изпълнението на дейностите общо 1913 родители на деца и ученици. От тях 1469 (77 %) са родители на деца и ученици от етническите малцинства и 444 (23%) на деца и ученици от български етнически произход.

Събраните данни показват широко включване на родители и роднини на децата и учениците като присъстващи на проведените мероприятия. Те са били общо 3953 или 2 пъти повече отколкото родителите пряко участвали в проектните дейности. От тях 62 % са били от етническите малцинства и 38 % са били родители и роднини на деца и ученици от български етнически произход (тази структура е аналогична на структурата на децата и учениците, участвали в проектите).

Отношението на участвали в проектните дейности деца и ученици от етнически малцинства и техни родители, участвали в проектните дейности, е 0,86 - т.е. на 100 обхванати от проектите деца са били обхванати средно 86 родители. Съотношението при децата/учениците и родителите от български етнически произход - е 0,50 - т.е. на всеки 100 деца от български етнически произход в проектите са участвали 50 техни родители.

Значително по-високият обхват при родителите от етническите малцинства се дължи на акцента, който бенефициентите са поставили върху тази целева група.

Средно почти по 1 родител на дете или ученик от етническите малцинства е бил включен в проекта, което свидетелства за комплексен и семейно-насочен подход при образователната интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, при който работата с децата и учениците се съчетава със засилване на ролята на семейството в образованието на децата.

Събраните данни показват широко включване на родители и роднини на децата и учениците като присъстващи на проведените мероприятия. Те са били общо 3953 или 2 пъти повече отколкото родителите пряко участвали в проектните дейности. От тях 62 % са били от етническите малцинства и 38 % са били родители и роднини на деца и ученици от български етнически произход (тази структура е аналогична на структурата на децата и учениците, участвали в проектите).

По данни на самите бенефициенти общо 531 родители (една пета от всички обхванати родители) са със съществен принос за изпълнението на проектите.

Най-значимо е включването на обхванатите родители в мероприятията, свързани с дейността Концерти, изложби, представяне на клубове – 39% от общо обхванатите родители; срещите с родители - 37 % от обхванатите родители; тържества и отбелязване на дати – 36 %, в провеждането на спортни празници – 24%; 21% от родителите са участвали в проведените анкетни допитвания. За разлика от предишни процедури, при оценяваната настояща процедура относително по-слабо са застъпените

родителските клубове, а акцентът е поставен върху тематични срещи с участващите родители.

В дейностите Концерти, изложби, представяне на клубовете и тържества и отбелязване на дати, броят на присъствалите необхванати в проектните дейности родители е 1,5 пъти по голям от този на обхванатите, което показва значителното присъствие на проектите в семействата на децата и учениците.

Най-силно родителско участие и присъствие е констатирано при проектите с бенефициенти Община Хасково и Община Добрич. За отбелязване е, че при пет от бенефициентите няма данни за включени родители в изпълнението на проектите. В тях фокусът е бил поставен върху работата с децата и учениците, а присъствието на родители е било спомагателно и не е отчетено като показател.

Проучването на мненията на самите бенефициенти показват, че само една четвърт от тях са доволни от обхвата на родителите и считат, че той е бил достатъчен за целите на проекта. Смята се, че реализираният обхват е добър, но би било по-добре, ако е по-висок, а 20 % го оценяват като недостатъчен. Тези данни показват, че самите изпълнители оценяват високо полезността в проектите да се обхващат повече родители, въпреки че не са направили това при изпълнението на проектите.

Всички бенефициенти са се водили от разбирането за интеграцията като процес на взаимно опознаване, изграждане на общностни разбирания, формиране на общностно начало като основа на единно национално самосъзнание. Културната идентичност на отделните етноси е разбрана, развивана и утвърждавана като специфична форма на единна национална културна идентичност, в която се преплитат и съвместяват културата, традициите, обичаите на всички основни етноси.

Не механично обединяване на различията, а търсене на единство в многообразието е основна характеристика на подхода към изпълнението на проектите. Екипът, провел проучването е констатирал този подход при всички без изключение бенефициенти и при преобладаващата част от изпълнените дейности и мероприятия.

Определено достойнство на проектите е акцентът върху съвместността, общуването, нагласите за междуетническото общуване, утвърждаване на разбирането за еднаквост и обща принадлежност към нацията.

Важна особеност е, че толерантността и търпимостта не се разглеждат като налагана отвън обществена норма, а като продукт на общностното начало, на единната културна парадигма на различните етноси. Цялата процедура може да бъде квалифицирана еднозначно с названието „Код България“, при това без каквито и да са те форми на налагане и културна доминация на който и да е етнос спрямо другите.

Екипът извършил оценката счита, че именно това е основното голямо достойнство на проектите и на процедура като цяло. Проследявайки развитието на дейността в тази насока през последните години, категорично се констатира значимостта и определящата роля на ЦОИДУЕМ за изграждането и постепенното утвърждаване на този подход към процесите на образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Отчетливо се проследява логическата линия на развитие на тази методология чрез изискванията към проектните предложения, чрез

указанията, чрез критериите и индикаторите, чрез оперативното подпомагане в хода на изпълнението. Всяка следваща процедура бележи елементи на развитие и утвърждаване на този особено важен методологичен подход.

Ние считаме, че тази методология е изключително ползотворна за правилното протичане на интеграционните процеси по отношение на децата и учениците и че в това отношение може да се работи за надграждане.

Друго основно общо достойнство на процедурата е ударението, което се поставя на работата с родителите, на семейната среда и на общността среда в отделните етнически групи. В това отношение също се забелязва тенденция на засилване на вниманието, разнообразяване на формите на работа и повишаване на уменията на учителите. При оценяваните проекти и Процедурата като цяло, разбирането за важната роля на средата е намерило израз в повече срещи с родителите, използването на повече медиатори и доброволци, по-чести посещения по домовете, повече мероприятия с родителско участие, повече родителски дискусии. Определено има напредък по отношение на методите на работа, тематичната структура на дискусиите и което е най-важно по отношение провокирането на интереса на родителите, участващи в мероприятията.

Констатира се повишен стремеж за постигане на трайни позитивни резултати с група родители, които да оказват влияние върху семейната среда и етническата общност. Може да се препоръча този подход да се прилага и по отношение на родителите от българския етнос.

По отношение на всички посочени по-горе показатели се констатира постигнат напредък с траен и необратим характер. Засилено е разбирането и чувството за национална принадлежност, национална културна идентичност и приемането на етническата културна идентичност като част от националната.

При проучването не са констатирани дейности и мероприятия, които да нямат отношение към посочената целева структура. Всички проектни дейности и мероприятия са изпълнени в контекста на целите на процедурата и приоритета и в пълно съответствие с определените конкретни проектни цели.

При изпълнението на проектите всички бенефициенти са се водили от разбирането за огромната роля и висок социален смисъл на образователната интеграция за реализиране на общите интеграционни процеси и за бъдещето на българската нация.

Равният достъп е разбран от всички бенефициенти като наличие на равни възможности за получаване на качествено образование независимо от социалния статус на децата и учениците, съществуването на еднакво и положително отношение на средата и семейството към образованието като условие за социална реализация и най-вече като създаване на конкретни предпоставки за участие в образователния процес.

От тази гледна точка бенефициентите са поставили акцент първо - върху създаването на социална среда, второ - върху изграждане на лична мотивация за образование, трето – върху подпомагане на децата и учениците, които нямат необходимите среда и средства или които са изостанали, да се включат в образователния процес, четвърто - върху завръщането в училище на напуснали

ученици. Основно внимание е отделено на повишаване ролята на семейството като съществена мотивационна среда, за преодоляване на негативни нагласи и стереотипи и поставяне на образованието на водещо място в ценностната система, както на децата и учениците, така и на техните семейства и родители. Бенефициентите са се водили от разбирането за необходима промяна на отношението към образованието като цяло на етническите групи в съответните населени места, за формиране у тях на потребност и стремеж към образование.

Осигуряването на качествено образование е разбрано като постигане на определените национални образователни стандарти в условията на една различна мултиетническа и мултикултурна среда. То е свързано преди всичко с постигане на добро владение на българския книжовен език, познаването на родината и нейните природо-географски дадености, познаването и разбирането на националната история и култура. Разбирането за етносите като част от нацията, на културата на етносите като част от националната култура, на историята като обща история, на различията - като част от националното разнообразие и богатство, са поставени като водещ мотив при повечето изпълнени дейности и мероприятия.

Качественото образование е разбрано и като еднакво за всички, а не само за определени деца и ученици. В този смисъл проектите са поставили като водеща нишка идеята за равенство на различните.

В разбирането за качествено образование са включени и познания за съвременните технологии, добра подготовка по основните природонаучни и обществени дисциплини и професионалното ориентиране на учениците. В това отношение заслужава да се подчертае извършеното от всички участвали професионални гимназии.

Необходимо е да се отбележи и значимата възпитателна насоченост и съществен възпитателен ефект, който е бил преследван в една различна, по-сложна, по-трудна от образователна гледна точка, детска и ученическа среда. Водени от това разбиране, бенефициентите са се стремели да усвоят и са внедрили специфични форми и методи за работа, нови иновативни подходи и средства.

Освен задължителните дейности за организация и управление, за информация и публичност, във всички проекти са изпълнени дейности, свързани с клубната форма на работа и дейности по обучение на участниците. Три четвърти от бенефициентите са организирали и изпълнили дейности с масов характер - концерти и изложби, клубни представления, състезания в определени области на знанието, конкурси, тържества и отбелязване на празници, карнавали, спортни състезания и празници, организиране на театрални постановки, посещения на кино и театър.

60% от бенефициентите са провели дискусии и кръгли маси. 50% - екскурзии, посещения на музеи и исторически обекти, 68% - публични разяснителни кампании; половината от бенефициентите - групови срещи с родители, 56 % са провели индивидуални срещи с родители и посещения по домовете.

Позитивна оценка заслужава фактът, че две трети от бенефициентите са провели анкети с родители за изучаване на техни нагласи, стереотипи, мнения, умения и

желания. В различни анкетни проучвания са участвали над половината от родителите и учителите. Анкети са провеждани в началото на проектните дейности като това се е отразило, както върху работата със самите родители, така и върху насочеността и начина на изпълнение на дейностите по проектите. Анкетните проучвания са позволили по-точно да се определи фактичното състояние на процесите и да се насочат и фокусират дейностите. Част от бенефициентите са използвали анкетния метод за последваща оценка на ефекта от проведените мероприятия.

Предвид ефекта на проведените анкети върху практическото изпълнение, тези практики заслужават по-задълбочено изучаване и методическо подпомагане от страна на ЦОИДУЕМ с оглед правилното провеждане на анкетните проучвания и използването на техните резултати в бъдеще. Може да се препоръча да се разработят ориентировъчни анкетни форми с различна насоченост: за проучване на нагласи по отношение на образованието, на отношенията деца–родители, на средата в етническите общности, за оценка на междуетническите отношения и взаимодействия, за проучване и на резултатите от различни типове дейности, за оценка на ефекта и реализирания напредък. Следва да се обмисли и необходимостта от задължително провеждане на анкети при определени дейности или на определени етапи от изпълнението. Дотолкова доколкото анкетния метод се използва все по-често и се констатира голямо разнообразие в методиката на провеждане, един по-задълбочен анализ и уточняване на методиката на провеждане би било полезно за бъдещите бенефициенти.

Работата в малки групи с определен целеви профил се е утвърдила като ефективна форма на групово взаимодействие, при която специфичния индивидуален интерес се съчетава с вътрешно-групово взаимодействие, умения за общуване, обмен на практически опит. Освен че се дава поле на творческата изява на децата и учениците, се изграждат нагласи и умения за работа в колектив, взаимодействие, взаимопомощ. В групата се създават условия за себедоказване и съревнование, за получаване на признание от другите и за признаване на другите.

В рамките на процедурата са създадени общо 103 клуба, ателиета или групи за творческа дейност с такъв характер, в които е имало общо 1345 участници. 95 от тези клубове/ателиета/групи са с участници деца и ученици, а 8 са родителски.

Тематичната насоченост на клубната работа е разнообразна като преобладават клубовете и ателиетата с творчески характер – фолклор, рисуване, традиционни занаяти, изследователска дейност, с краеведческа и културно-познавателна насоченост, екологична насоченост. При отделни бенефициенти са създадени клубове за усвояване на информационни технологии. В професионалните училища са изградени и клубове с конкретна професионална насоченост.

По правило клубната дейност е осъществявана в рамките на целия проект. Общо са проведени 1976 клубни сбирки и мероприятия или средно по около 20 на клуб. Повечето от клубните мероприятия са с часова продължителност от 2 до 3 часа. По-продължителни са мероприятията при клубовете с изследователска и екологична насоченост, чиято дейност включва посещения и работа извън училището.

Констатира се добро материално и логистично осигуряване на дейността на клубовете и ателиетата. Заслужава да се отбележи очертаващата се тенденция на

подобряване на осигуряването през последните години. Повечето от клубовете и ателиетата са предоставяли на участниците материали и средства за работа, с които те не разполагат извън клубовете. Това обстоятелство от една страна е повишило интереса на участниците, а от друга страна, е позволило да се разгърнат творчески способности които иначе не биха могли да бъдат развити. Така работата в клубовете е допринесла за излизането извън рамките на учебните програми и за изграждането на допълнителни знания и умения.

Проучването показва, че груповата творческа дейност, провеждана най-често във формата на игрово взаимодействие, е създавала възможност за по-лесно усвояване на знания и умения. В този смисъл тя е използвана като допълнение на работата в клас като се отличава от нея с конкретния, по-специфичен начин на работа, с възможността за творческа изява, с по-голямата лична свобода на участниците в групата, с изграждането на силен вътрешногрупов интегритет, с установяването на по-силен, неформален характер на отношенията. Едновременно с това, при почти всички обхванати участници независимо от възрастта и предметната област на работа, се констатира засилване на чувството за групова принадлежност и за отговорност пред групата. По тези причини клубната работа, творческите ателиета и другите използвани форми на групово взаимодействие са с основен принос за сближаване между участниците, за изграждане на чувство за общност и формиране на умения за комуникация. Успоредно с това при творческите клубове, работата е била насочвана към опознаването на традициите и обичаите на другите етноси, по-доброто им разбирателство и което е най-важното – към изграждане на разбиране за тях като част от националната култура и традиции.

Проучването показва относително засилване на използването на опитни външни специалисти за ръководители на творческите занимания в групите, което се е отразило позитивно на резултатите. В този смисъл клубовете са изиграли важна роля за социализацията на децата, за изграждане на комуникационни умения основани на равенство и общи цели. Като правило клубната работа се е съчетавала с извънклубни представяния на направеното - изложби, представления, концерти, участия в празници, фестивали, съревнования, конкурси. Така групата е получавала възможност за по-широка публична изява в търсене и получаване на обществено признание. Според проучването, тези мероприятия винаги са били посрещани с ентузиазъм и повишена отговорност за представянето на групата. Така тясно-груповата активност е ставала част от цялостния живот на училището, а в много случаи и на цялото населено място. Участието в подобни събития като правило е отразявано в публичните медии, което е мотивирало допълнително децата и учениците.

С по-голяма численост са характерни родителските клубове, основно поради желанието в една форма да бъдат включени повечето, а в някои случаи и всички участващи в проектите родители. Като се има предвид основната насоченост на тези групи – да се усвояват знания, да се формира разбиране, да се трансформират нагласи и да се преодоляват негативни стереотипи, както и това че като метод на работа се използват предимно тематични беседи и дискусии, може да се приеме, че по-голямата численост на родителските клубове не само, че не е била пречка, а по-скоро е

положителен фактор за постигане на целите по отношение на целевата група на родителите.

Прави впечатление, че в сравнение с предшестващи години са по-малко застъпени клубовете и групите със спортна насоченост. Според направените проучвания това се дължи най-вече на развитието на този тип дейности в рамките на традиционните учебни програми, на обогатяването на материалната база на училищата със спортни съоръжения. В това направление би могло да се помисли за нови форми на работа при следващи процедури, при които акцентът да се постави върху работа на спортни клубове със насоченост към организиране и провеждане на състезания между спортните клубове, организирани при отделните проекти. Това обаче налага ЦОИДУЕМ да направи необходимото да се реализира една по-тясна обвързаност в организационно отношение на работата по всички проекти, както и поставянето на задължителни изисквания за включване в проектите на работа на спортни клубове с еднотипна спортна дейност – например футбол, волейбол, лека атлетика. По преценка на екипа извършил проучването, един подобен подход не само към спортните, но и към другите дейности, би засилил социализацията на проектите и би засилил регионалния им и националния им характер.

Друга най-често застъпена форма на работа са масовите мероприятия. Те са с най-голям брой участници. Конкурси са провели 8 бенефициента; състезания в определени области на знанието -5; карнавали -2; тържества и отбелязване на празници - 19; организиране на между училищни събития – 5; спортни състезания и празници – 8 бенефициента.

В проведените общо 306 такива мероприятия са участвали общо 9190 деца, ученици и родители. От тях 5645 са включени в обхвата на проектните дейности, т.е. на практика са участвали всички деца, ученици и родители, влизащи в обхвата на проектите. Допълнително са привлечени като участници други 3835 деца, ученици, родители, роднини, хора от обществеността, представители на НПО, на местните власти и пр.

Сред тези мероприятия най-много са тържествата, празниците, карнавалите - 95 с общо 2782 участника, от които 1524 са от обхванатите от проектите и 1258 са допълнително привлечени и присъствали на мероприятията.

Близки до тези са данните за концертите, изложбите и клубните представления - 94 с общо 2797 участника, от които 1670 са от обхванатите от проектите и 1327 са допълнително привлечени и присъствали на мероприятията.

Другите видове мероприятия с масов характер са относително по-малко застъпени проведени са 5 до 10 от всичките 25 бенефициента и са с брой участници между 400 и 800.

Посещения на театри и кина по-често са провеждани в проектите с бенефициент общини.

Прави впечатление относително високият брой посещения на театрални представления – общо 22 с общо 867 участвали предимно деца и ученици от обхванатите в проектите.

По оценка на самите бенефициенти масовите мероприятия са посрещани с настроение и са преминавали при повишен емоционален градус. Чрез тях проектите са се утвърдили като неразделна част от училищния живот. Получените при проучването оценки и мнения подчертават голямото значение на тези мероприятия - от една страна за повишаване на чувството за общност у децата, учениците и родителите от различните етнически групи , а от друга - за излизането на проектите извън рамките на училището и постигането на по-активно въздействие върху общностната среда в етническите групи и като цяло върху обществената среда в населените места. Тези дейности са с трайни социално-психологически последици за интеркултурното и междугруповото общуване и взаимодействие.

При проучването са изказани мнения за необходимост от по-широко привличане на родителите на децата и учениците, на техни роднини, близки и други хора в тези мероприятия като фактор за взаимно отваряне на общностите, преодоляване на предразсъдъците и създаването на нагласи, а още повече - на умения за общуване на групово ниво. Отчитайки тези мнения и анализирайки резултатите от масовите мероприятия, екипът извършил проучването препоръчва в бъдеще да се въведе в проектите препоръчителна квота за тях (дори с елемент на задължителност), както и да се търсят специални стимули за повишаване участието на общностите, семействата и обществеността. В тази насока се препоръчва да се акцентира върху предварителната реклама на тези мероприятия, по-широко информиране за тях, въвеждане на повече елементи на състезателност, на награди и пр.

Друга значимо застъпена форма на дейност са екскурзиите. Екскурзии са провели половината от бенефициентите. Те са предпочитана дейност за училищата в по-малките градове и села. Проведени са общо 31 екскурзионни мероприятия (включително едnodневни излети или посещения на близки обекти). От тях 13 са екскурзионните пътувания, а другите са предимно посещения на близки културни и исторически обекти. В екскурзионните пътувания са участвали общо 867 ученици, 6 родители и 24 учители. В едnodневните екскурзии са участвали общо 616 ученици, 3 родители и 20 учители.

Екскурзиите са съчетавали културно-познавателни цели и мероприятия с провеждането на мероприятия за забавление и отдиш, участия в срещи, игри и пр.

Общата оценка за тези мероприятия е позитивна. . Важно предимство на екскурзиите е възможността да се общува в една нова, нетрадиционна среда – откъсване , което има голямо значение за изграждането на комплекс от качества и социални умения.

Предпочитана дестинация на кратковременните екскурзии са исторически и културни обекти и природни забележителности близки до населените места. Определено във всеки район са се утвърдили обекти от регионално значение, които често се посещават от деца и ученици.

Предпочитани дестинации за екскурзионните пътувания са подбалканските градове, свързани с българското Възраждане, старопрестолния Велико Търново, Габрово. За немалка част от децата тези пътувания са уникални и за първи път им дават

възможност да видят тези градове и намиращите се в тях паметници и музеи с национално значение.

Заедно с всички посочени ползи при организирането и провеждането на екскурзиите се очертават и някои специфични проблеми. Те са най-вече от логистичен характер. Услугите предоставяни от операторите по отношение на транспорт, настаняване и хранене не винаги са пригодени напълно за деца и ученици. Това се отнася и до информационната и обучителна работа в посещаваните места, провеждана от екскурзоводи.

Като се има предвид масовият характер на екскурзионните пътувания на ученици - по минимална оценка ежегодно над 10 000 души са включени в такива пътувания, - както и обособяването на някои регионални обекти и на няколко населени места с обекти от национално значение, - може да се препоръча създаването на стандарти и програми, които да се спазват, както и стимулирането на фирми, гарантиращи изпълнението на тези стандарти.

Значимо място сред проведените дейности и мероприятия имат тематично-ориентираните обучения. Тематичните обучения на деца и ученици, проведени в рамките на проектите са 105 с общо 1085 участника и 516 проведени учебни мероприятия. Освен това за организирани общо 34 групи за изучаване на български език и литература със 720 участника и 536 проведени учебни сбирки.

Обученията за родители са 32 с общо 412 участника. С обучително съдържание са и проведените 38 срещи с родители с общо 356 участвали родители. Характерно за обученията на родителите е ангажирането на медиатори и доброволци, както и участието на психолози и специалисти по важни и актуални теми на родителското участие в образованието, възпитанието и полагането на грижи за децата. Повечето обучения са съчетавани с дискусии и провеждането на групови и индивидуални консултации .

Обученията за учители са общо 32 с 222 участвали учители. За учители са привлечени известни педагози и специалисти в конкретни тематични области. Основно внимание е отделено на методологията за работа с деца и ученици от етническите малцинства и с техните родители. Водеща тема е била интеркултурната комуникация и взаимодействие. Голяма част от обученията са надграждали знанията за специфичната култура и традиции на етносите.

Според оценяващия екип наред с постигнатите индикатори, този резултат следва да се открие като основно завоевание на изпълнените проекти и на Процедурата като цяло.

По отношение на владенето на българския език от децата и учениците при 40 % от проектите оценката е за голям напредък; при 56% - за умерен напредък и само при един проект напредъкът е оценен като слаб. Няма проекти при които оценката да е, че няма постигнат никакъв напредък. При проведеното проучване е констатирано , че тези оценки кореспондират с успеваемостта на децата, с фактическите езикови умения на децата и учениците. Добър показател е общуването на български език не само между представителите на различните етноси, но и между децата и учениците от един и същ

етнос. Констатира се, че българският език се използва все по-често и в семейната среда при комуникацията между децата и между тях и техните родители.

Аналогични изводи могат да се направят и на основата на данните за засилване на чувството за национална принадлежност у децата и учениците от етническите малцинства, за интереса им към образованието, за желанието им за образование, по отношение на образователно-учебните им навици, образователната дисциплина, социо-културните им навици и поведенчески стереотипи. Подобна е и картината по отношение на положителната промяна на толерантността и търпимостта към другия етнос, напредъка по отношение степента на общуване между децата от различни етноси; напредъка по отношение познаването и разбирането на бита и традициите на другите етноси, напредъка по отношение уважението към бита и традициите на другите етноси, напредъка в сближаването между децата от различните етноси. При тази втора група показатели при няколко (2-4) бенефициента напредъкът е оценен като слаб.

По отношение на една трета група показатели, броят на проектите с оценка за голям напредък, за умерен напредък и за слаб напредък, е приблизително равен. Това са показателите „общуване между децата и учениците от различните етноси извън училище”, „създаване на умения за взаимна комуникация”, „намаляване на етническото разграничаване, обособяване и затваряне”, създаване на трайни отношения на свързаност, които се пренасят и извън училището. За тази група показатели, при направеното допълнително проучване, е констатирано, че при някои от проектите, за които е дадена оценка за голям напредък, то тя се базира на едно относително ниско базово ниво. Влияние върху оценката е оказало и относително трудното проучване на състоянието по конкретния показател и невъзможността да се правят обобщаващи оценки. Етническото различаване и разграничаване не е преодоляно, а трайните отношения на свързаност са по-скоро епизодични или отделни случаи, а не масово явление. Въпреки повишените умения за комуникация в общуването между децата и учениците от различните етноси, има много наслоени и пречещи предразсъдъци и претубеждения.

За една четвърта група показатели оценките за напредъка са диаметрално противоположни на тези за първата и втората група показатели. Тук за повечето проекти са направени оценки за слаб напредък или за липса на напредък. В тази група попадат показателите, свързани с родителите на децата и учениците от етническите малцинства. При две трети от проектите се констатира проблем с родителската помощ на ученика, при 40 % от проектите оценката е за липса на напредък по отношение на родителската грижа за децата.

Проучването потвърждава тези оценки и дава основание за извода, че родителите продължават да бъдат слабо звено в процесите на образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства, че именно тяхното негативно влияние продължава да бъде важен демотивиращ фактор за децата и учениците. Те са тези, които трансмитират негативните нагласи на средата към собствените си деца. В този смисъл родителите следва да бъдат поставени като особено важна целева група при бъдещи процедури, като работата с тях се изравни по интензивност с тази с учениците и децата. Позитивно е, че при една голяма част от проектите се констатира подобен

стремеж. Има и няколко проекта, при които фокусът е основно към родителите. Техният опит би следвало да бъде проучен и разпространен.

При учителите като целева група ползата от проектите е голяма и с особено значение за бъдещата им работа. При много от проектите се констатира разработени нови модели на обучение и възпитание на децата и учениците, на нови подходи, усвояване на нови методики. Проучването потвърждава тези твърдения. Процедурата и повечето от проектите са наситени със стремеж към иновации, с търсене на по-добри и по-ефективни методи, подходи и средства за постигане на целите.

При част от проектите са получени оценки за липса на напредък и слаб напредък по отношение на връзките с други училища и колеги. По мнение на повечето от анкетираните учители и бенефициенти тези връзки са от особено значение за развитие на капацитета, за обмен на опит и добри практики, за т.нар. „свервяване на часовника”. По тази причина липсата на напредък по този показател е притеснително и насочва към извода за необходимост от общи мерки за развитие на взаимодействието между учебните заведения и учителите – изграждане на мрежи, организиране на повече конференции, двустранни, регионални и национални срещи и пр. В крайна сметка може да се препоръча този показател да бъде поставен на специален мониторинг от административните структури по образованието по места.

Има проблеми и във връзка с напредъка по показателите засягащи уменията за справяне с конфликтни ситуации на етническа основа. В тази посока са оценките за една трета от проектите по показателите „Повишени умения за справяне с мултиетнически конфликти между родители на децата и учениците”, „Повишени умения за справяне с конфликти с родители на децата и учениците от етническите малцинства”, „Повишени умения за справяне с конфликти с родители на децата и учениците от български етнически произход по повод на междуетнически въпроси”.

отношенията с местните власти - Навсякъде има разработени общински стратегии за интеграция като училищата и детските градини са проявявали желание и стремеж да впишат и интегрират работата си по проектите с изпълнението на тези стратегии. За съжаление, в повечето случаи осъщественото взаимодействие е слабо и недостатъчно. В отделни случаи е констатирана слаба комуникация, в други - липса на заинтересованост у местните власти, в трети - слабо осъзнаване на връзката между работата по проектите и целите и задачите стоящи пред местните власти.

Училищата са се радвали на вниманието на местните власти повече при стартиращите и заключителните мероприятия и по-малко в хода на самото изпълнение на проектите. При половината от проектите няма или има слабо съдействие от страна на местните власти при изпълнението на проектите. Подобно е положението и по показателя за договорени ангажименти с местните власти. Проучването дава основание за извода, че взаимодействието с местните власти е подценено и от двете страни, но повече от страна на самите власти.

Има основание да се препоръча в бъдещ да се търси по-тясно взаимодействие. За целта се предлага разработката на проектите да се съгласува с местните власти, с плановете и дейността им в направление на интеграцията на етническите малцинства, а ЦОИДУЕМ да изисква от кандидатите такова съгласуване. Може да се предложи да се

предприемат мерки в началото на изпълнението на всеки проект да се разработва съвместен план за работа.

Основните индикатори отразяват интегрални резултати от работата по проектите. Те са обвързани с конкретните цели и задачи, които процедурата е поставила пред проектите и бенефициентите. Общата оценка е за точно изпълнение и леко надвишаване на предварително планираните стойности на индикаторите.

Общо 1175 деца и ученици са обучавани допълнително по български език. Те съставляват една трета от всички ученици от етническите малцинства учещи в училищата и детските градини.

Още по-добра е картината по отношение на децата и учениците, обхванати и задържани в образователната система. Те са общо 2082 или около 60% от общия им брой в училищата и детските градини. Този показател също се оценява като постижение на процедурата.

857 ученици (около половината от всички обучавани ученици от етническите малцинства) са подобрили образователните си резултати.

С 386 подрастващи, застрашени от отпадане е работено допълнително.

200 ученика или 60% от завършилите основна образователна степен са продължили образованието си в гимназиалната степен. По този показател има тенденция на непрекъснат напредък, но с оглед достигането на 80 и повече процента, каквото е нивото при българския етнос, темповете са бавни. Следва да се отчетат обаче положителните промени в социалната среда, които съдействат в тази насока.

Организацията и изпълнението на всички проекти е извършено в съответствие с указанията на ЦОИДУЕМ и утвърдените практики. Всички бенефициенти са създали своевременно екип за управление на проекта. Числеността на ангажираните в екипите варира от 2 до 4 души като при 80 % от бенефициентите те са двама – ръководител и счетоводител. За отбелязване е, че включването на повече хора в екипа не е свързано с обема на работа по проекта (дейности, задачи, мероприятия и пр.) По мнение на самите бенефициенти това е било продиктувано от желанието да се включат повече колеги в изпълнението на проекта, да се намали допълнителната натовареност за участващите в изпълнението и да се създадат условия за придобиване и натрупване на опит от повече преподаватели.

Практика при повечето бенефициенти е ръководител на проекта да е директорът на училището (детската градина).

Според самите бенефициенти, при 60 % от тях всички членове на екипа им са имали достатъчен опит от участие в предишни проекти. При 35 % от бенефициентите в екипите им е имало и участници, които са нямали такъв опит; част от екипите са нямали такъв опит. Само в един от всички 25 бенефициента всички членове на екипа са нямали предишен опит за работа по проекти, което е оказало влияние особено в началото на изпълнението на проекта. Екипите са работили при добра вътрешна организация и синхрон.

Своевременно, пълно и точно са отчитани дейностите по проекта - при 88% от бенефициентите. При 12% (3 от 25) са констатирани случаи на забавяне и недостатъчно добре подготвени отчети.

Повечето бенефициенти считат, че работата по съставяне на отчети е обемна, силно бюрократизирана и отнемаща много време работа. Всички бенефициенти споделят, че предоставените от ЦОИДУЕМ указания, образци за отчети и таблични форми са изключително полезни не само за облекчаване на процеса на отчитане, но и за ориентиране на работата по изпълнението към определените индикатори и стандарти.

Проведени са общо 343 заседания на екипите по управление (средно по 14 на проект). За документиране на изпълнението на дейностите са съставени над 2000 протокола и отчети.

Анализът на организационния аспект на финансово-счетоводната дейност дава основание за извода, че са спазвани сроковете и изискванията за извършване на плащанията, документирането на разходите и тяхното осчетоводяване, за изготвянето на финансово-счетоводните отчети. За тези резултати принос имат, както самите бенефициенти - екипите по управление на проектите, така и мониторинга и помощта от страна на ЦОИДУЕМ. Финансово счетоводните данни са отразени подробно във финалните съдържателни отчети за изпълнението на проектите.

При организацията на дейностите, екипите са се придържали стриктно към изискванията за доброволност на участието и документирането на съгласието за участие. Екипите за организация и управление на всички проекти са провели срещи с представители на целевите групи за разясняване на целите на проектите, начина на организация на работа, правата и задълженията на всички участници, времетраенето на бъдещите мероприятия и степента на заетост на участниците.

С оглед повишаване на ефикасността на работата по организация и управление на проектите може да се препоръча да се разработят минимални изисквания за опит на участниците в екипите, както и провеждане на обучения и тестване на знанията и уменията за управление на проекти.

При оценка на устойчивостта на резултатите от проектите за основен критерий е използван целевият модел на Приоритет 2 на процедурата, а именно:

Основна цел - качествено образование за децата и учениците от етническите малцинства, включително и за преодоляване на сегрегацията и вторичната сегрегация на децата и учениците от етническите малцинства.

По отношение на всички посочени по-горе показатели се констатира постигнат напредък с траен и необратим характер. Засилено е разбирането и чувството на национална принадлежност, национална културна идентичност и приемането на етническата културна идентичност като част от националната.

В семействата на децата и учениците от ромската общност е повишено разбирането за необходимост от образование за бъдещата реализация на децата,

повишена е мотивацията за съпричастност към образованието и участие в учебно-възпитателния процес.

По оценка на самите изпълнители в резултат на проектите е засилено взаимното опознаване на етносите, на техните специфични ценности и традиции, изградено е разбиране за другия като основа за толерантност, уважение и общуване.

Както за децата и учениците, така и за една голяма част от техните родители са подобрили нагласите и уменията за междуетническо общуване, за съвместна работа и взаимодействие. Постигнат е траен напредък по отношение на владението на българския език от всички деца и ученици, участвали в проектните дейности; Укрепени са връзките и отношенията между децата и учениците от различните етноси; Изградени са устойчиви навици и умения по отношение на общуването, между родители, между деца и родители, между родители и учители в полза на образователната интеграция.

По проектите са изградени устойчиви форми на работа и комуникация, които от една страна ще продължат своята дейност – клубове, ателиета, родителски групи, групи от доброволци и пр., а от друга са предпоставка за нови инициативи и надграждане

Устойчивостта на резултатите се осигурява и от напредъка по отношение на капацитета на учителите за работа по образователната интеграция и усвоените нови методически подходи и средства. Проектите са допринесли за подобряване на методологията на учебно възпитателния процес. Според самите бенефициенти ползата от проектите в това отношение е огромна, както за участващите в проектите учители така и за целия учителски състав.

Общо по всички оценявани проекти са разработени 57 нови програми, внедрени са 34 методики с иновационен характер. Голяма част от закупените съвременни дидактични пособия и средства ще бъдат използвани в учебния процес и в следващите години. Като постижение с особена значимост и гаранция за устойчивост трябва да се подчертае създаването на една принципно нова професионална среда за професионална комуникация и дискусии, за обмен на опит и добри практики, за професионално съревнование и израстване. При проучването повечето от ръководителите на проекти и учителите споделят, че са създали навик да следят изпълнението на другите проекти, да търсят информация по проблематиката, да осъществяват професионални контакти и обмен на опит. Счита се, че ЦОИДУЕМ изгражда изключително полезна среда за професионална комуникация, информация и обмен на опит. Голяма част от ръководителите на проекти и учители се запознават с информационните материали и с публикуваните от ЦОИДУЕМ доклади, с направените от тях оценки, изводи и препоръки, с добрите практики за образователна интеграция.

Един от основните фактори за устойчивост са създадените при проектите нови модели за работа с децата и учениците, за мотивиране към активно включване в обучителния процес и за изграждане на умения за общуване, нагласи за толерантност и уважение, стремеж към успешна житейска реализация и свързването му с образоването. Гаранция за устойчивост е напредъкът по отношение на културата на взаимодействие

при взаимно зачитане, уважение, равнопоставеност, толерантност и приемане на различията.

Оценявайки важноста и значението на устойчивостта за постигане на стратегическите цели, преобладаващото мнозинство от бенефициентите – 93% изразяват желание да се включат в следващи проекти на ЦОИДУЕМ.

Като насоки за постигане на устойчивост бенефициентите препоръчват:

В учебните планове и програми да се включат формите, методите и особено иновативните методики, чрез които са постигнати положителни резултати. Да се реализират следващи проекти, финансирани от ЦОИДУЕМ. Да се търсят други форми на допълнително финансиране по национални, европейски и донорски програми. Да се увеличи финансирането на отделни ефективни форми от училищните бюджети, да се обменя по-интензивно опит и добри практики. Да се засили вниманието и финансовото съдействие на местните власти и местния бизнес за подпомагане на дейности по образователната интеграция, да се използват създадените допълнителни дидактични средства и закупени пособия и техника, за да продължат работата си създадените клубове, да се реализира национална програма за разпространение и прилагане на иновативни практики в образователната интеграция на етническите малцинства, да се използват по-активно всички местни канали и средства за комуникация и информация - местни радио и ТВ канали, кабелна телевизия, информационни табла, преса и пр. за популяризиране идеята и целите на образователната интеграция, да се засилят между-училищните връзки и съвместни дейности и проекти. Да се осъществяват целенасочени мероприятия по образователната интеграция във всички публични мероприятия в общността – празненства, спортни прояви и др. Образователната интеграция да стане задължителен елемент на областните стратегии и на общинските планове за развитие. Заслужава специално да се отбележи, че част от препоръките са насочени към превръщане на образователната интеграция в кауза на местните власти и местната общественост. Отделни бенефициенти считат, че са необходими нови допълнителни програми на МОН.

КП 33.17-2018, Приоритет 1

В изпълнението на проектите участват като бенефициенти 8 средни училища, 5 гимназии, 8 детски градини, 4 общини, 2 РЦ, НИОН- МОН и 1 педагогически колеж. Освен тях като партньори в проектите участват още 29 училища, 3 гимназии и 2 детски градини, РУО –Плевен, 1 сдружение със стопанска цел, 1 НПО, 1 сдружение спортен клуб, 1 юридическо лице с нестопанска цел. Фактът, че броят на партньорите е по-голям от броя на бенефициенти е положителен – разширено е приложното поле на работата по проектите, както и географският обхват на процедурата. Постигнат е ефект на взаимодействие и по-големи възможности за обмен на опит, съдействие, сравнение.

Общият брой на обучаваните деца и ученици от бенефициентите към началото на изпълнението на проектните е 17 796. От тях 8 382 или 47,2% са се самоопределили като българи, 8 074 (45,3 %) – роми, 1 284 (7,2 %) – турци, 61 (0,3 %) – други. Общият етнически състав е характерен с големия дял на децата и учениците от етническите малцинства. В две от училищата децата и учениците са само роми - в с. Сотиря – 420 души и в с. Дражево - 307 души.

От общо обучаващите се в училищата 17 796 деца и ученици в проектите по процедурата са обхванати като преки участници 8 899 деца и ученици или 50%. По този показател процедурата е на нивото на средната стойност на обхват при аналогичните процедури, проведени от ЦОИДУЕМ през последните 3 години. При децата и учениците от български произход са обхванати 50 %, при тези от ромски - 53%, при тези от турски - 42 %, т.е. степента на обхващане е приблизително еднаква за всички етнически групи.

С най-голям брой участници деца и ученици са проектите с бенефициенти община Козлодуй 3 226 и община Тунджа – 1 548 С най-малък - община Казанлък - 24, СУ „Найден Геров“, гр. Пловдив - 34 и РЦПП Търговище - 44. Констатираните големи разлики в броя на участвалите в проектите деца и ученици са дължи на разликата в подхода на бенефициентите към проектите. При бенефициенти с най-голям брой участници акцентът е бил поставен върху масовите мероприятия и участието на голям брой училища и детски градини - такива са проектите с бенефициенти общини. При тези с най-малък брой участници фокусът е поставен върху работата в малки групи. Такива са проектите с бенефициенти детски градини и училища в по-малките населени места. Съдържателният анализ показва, че и при едните и при другите поставените цели са постигнати като разликата е във възприетия подход на работа и въздействие.

Родителите преки участници в изпълнението на проектите са 4 062. При 8 800 деца и ученици се пада по около 5 родители на 10 деца. Допълнително привлечените родители са над 1 000. С тях родителското участие е 6:10. Реализирана е една изключително висока степен на обхващане на родителите, което винаги е било сериозен проблем при проектите от този тип.

Според екипа провел проучването, родителският обхват и участие, при всички трудности за привличането на родители, е голямо постижение на всеки отделен бенефициент и на процедурата като цяло.

Според отчетната информация и извършените проверки най-голям брой участвали родители има при проекта с бенефициент община Козлодуй – 1068, НИОН - 362 участници и над 800 други – присъствали на мероприятията, ПГ "Тодор Рачински", гр. Генерал Тошево – 325.

При проучването се констатира, че съотношението между обхванатите деца и обхванатите родители е значително по –високо при детските градини (9 родителя на 10 деца), което показва по-голямата ангажираност на родителите към децата им в тази възраст. Този факт дава основание да се препоръча да се отделя по-голямо внимание на работата с родителите на децата в тази възрастова група и да се създават отношения, нагласи и навици, които да се пренасят и в следващите образователни степени. Следва да се потърсят и по-ефективни инструменти за родителско привличане и участие в образователния процес. (Казано метафорично - родителски бележник, родителски паспорт и свидетелство за завършена учебна година трябва да имат не само децата и учениците, но и техните родители. Един подобен подход може да се обвърже с цялостната образователна и социална политика и да доведе до принципно ново

родителско и семейно отношение към образованието, не само като индивидуална ценност и достойние, но и като потребност и достойние на обществото).

Друга характерна особеност на родителското участие е, че повечето участници са майки на децата. Отчитайки ясната социална роля, която показва този факт, може да се предложи да се разработят специални методи за работа именно с майките на децата.

Важна особеност на процедурата е, че са финансирани проекти с различен брой участници - от 67 при проекта бенефициент ДГ гр. Казанлък до 4 434 при проекта с бенефициент Община Казанлък.

Според събраните статистически данни през периода на изпълнение на проектите, в училищата и детските градини на бенефициентите са работили приблизително общо 1 800 учители. От тях преки участници в проектите са били 863 учители. Други 350 са участвали допълнително в изпълнените дейности и мероприятия. Така реализираният обхват на целевата група на учителите е приблизително две трети от всички учители.

При учителите доминиращ дял имат учителите българи. Структурата по етноси показва нагледно сериозната дистанция в образователното равнище на различните етнически групи. Крайно малкият брой учители роми в населени места със значително ромско население и в училища с преобладаващ дял на децата и учениците от ромския етнос показва състоянието, отношението и нагласите на етноса към образованието и в същото време е илюстрация на сложността на проблемите, които стоят и трябва да бъдат решавани в сферата на образователната интеграция .

Процедурата е характерна с привличането на относително голям брой доброволци в изпълнението на проектите. Те са общо 257. Доброволци са участвали в 21 от общо 29 - те проекта. С най голям брой включени доброволци са проектите с бенефициенти Община Гоце Делчев - 30 , община Тунджа -30 , Община Козлодуй - 28, Генерал Тошево - 28 и СУ Вълчи дол - 25. Използването на доброволци е по-силно застъпено в рамките на проектите, реализирани от бенефициентите общини.

При голяма част от проектите са използвани медиатори от ромската общност. Констатира се засилване на тази форма на работа. В някои от проектите медиатори са наемани за постоянна работа по договор през цялото време на изпълнение на проектите. Тяхното участие е фокусирано върху работата на терен, сред ромската общност, със семействата и родителите, провеждането на индивидуални и групови срещи, беседи, работа с отпаднали и застрашени от отпадане деца и ученици. Те са допринесли много за привличането на повече родители към живота на училищата и за промяна на нагласите и стереотипите и за изграждане на мотивация за образование. Според проучването, самите бенефициенти дават висока оценка на тази форма на работа и подчертават необходимост от нейното развитие в бъдеще. Счита се , че трябва да се засили работата по изграждане на медиаторски капацитет.

Достойнство на Процедурата е не само постигнатото при отделните проекти, но и постигнатото като системна характеристика. В своята съвкупност то очертава един значим напредък не само по конкретни образователни показатели, а и по цялостния

подход и методология на работа за социализация на децата и учениците от етническите малцинства в тясна връзка с процесите на социализация на децата от българския етнос.

На много места се констатира добър интерес на представители на местните власти към проектните мероприятия, налице са позитивни нагласи на местните власти към проблематиката на образователната интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Постигната е съпричастност от страна на местните власти и са създадени трайни делови отношения с тях.

Заедно с това проучването дава основание за извода, че привлечените към изпълнението на проектите представители на местните власти са малко, а получено организационно съдействие има само при част проектите (това са повечето проекти с бенефициенти общини и неучилищни институции на МОН, както и проектите изпълнени в партньорство с държавни институции).

Реализирани са 30 основни вида дейности. Характерно за повечето проекти е едновременната работа с групи, съставени от деца, ученици, родители, учители с участието на ментори, аниматори и доброволци. По-застъпено е използването на образователни медиатори. Постигнат е ефект на по-активно взаимодействие между представителите на основните целеви групи.

Друга характерна особеност на процедурата е, че повечето бенефициенти са проявили стремеж да търсят, да разработват и да експериментират свои нови оригинални форми и методи на работа, да изградят собствени модели на организация и методи. Тази иновативност е дала много добри резултати по две причини – поради създадената атмосфера на творческо търсене и поради по-високата степен на мотивация на всички участници. По оценка на самите бенефициенти прилагането на собствените им нови модели е било успешно и те се предлагат за по-широко разпространение и ползване от други училища и детски градини. Общата оценка е, че чрез процедурата е създаден един общ дух на новаторство, на търсене, на експериментиране, на обмен на опит. От тази гледна точка процедурата има своя собствена уникалност, на която следва да се обърне по –голямо внимание, анализ и оценка с оглед бъдещо надграждане на самия подход за организация, планиране и провеждане на процедури с аналогично предназначение. Отчитайки колко трудно се постига подобно единение на цели, мислене и действие в една широка колегиална и институционална общност, екипът провел проучването счита, че именно тази характеристика заслужава най-висока оценка.

В изпълнението на дейностите са реализирани 105 044 човеко участия, от които 49 098 са на деца и ученици, определени като преки участници в проектите 4159 – на деца и ученици допълнително включили се, участвали или присъствали на мероприятията , 35292 на родители определени като преки участници в проектите, 4065 – на родители допълнително включили се, участвали или присъствали на мероприятията , 7479–на учители 4951 на други участвали – доброволци, ментори , аниматори, медиатори.

Основна форма на работа, в която са реализирани 51 % от всички човеко участия е груповата работа в малки групи - клубове , ателиета, изследователски групи и пр. Мероприятията с масов характер са с 15 % от общия брой участия. Обученията– с 13 %,

екскурзиите с 6 %. Тези данни определят високата относителна тежест на работата в клубовете, ателиетата и изследователските групи в рамките на процедурата.

Работата в малък формат е характерен акцент на цялата процедура. Тя е застъпена при всички проекти. Създадените клубове, ателиета и изследователски и други групи с конкретни задачи са общо 162. От тях ученически са 56, родителски - 38, 64 са със смесено участие на деца и ученици и родители и 4 са с участие на учители и родители.

КП 33.17-2018, Приоритет 3

Общият брой на децата и учениците обучавани от бенефициентите в периода на изпълнението на проектите е бил 3787 (по данни от проектната документация). От тях определени за участие са били 799 или 20 %, реално участвали като пряко обхванати са 764 (26,4 % - по данни от финалните съдържателни отчети).

Така средният **обхват на децата и учениците** при тази процедура е значително под средния обхват на децата и учениците при повечето от другите процедури, проведени от ЦОИДУЕМ през последните години (по данни от предишните доклади за напредъка).

Проучването откроява две основни причини: Първо – относително по-малкия бюджет на проектите и което е по-важно - търсенето на етнически балансирана структура при провеждането на дейностите в малки групи, които са основна част от проведените дейности.

Следва да се отбележи, че в дейностите от масов характер, свързани с провеждането на тържества и празници по празничния календар – (такива са проведени от половината от бенефициентите) - са участвали всички ученици от училищата, т.е. допълнително са били привлечени още около 1800 ученика като присъствали на мероприятията непреки участници. Това присъствие е закономерно и до голяма степен е компенсирало относително по-малкия брой преки участници.

По отделните проекти броят на участващите деца/ученици варира в рамките на 3 основни групи – до 50 участника – 3 проекта, от 51-100 участника – 8 проекта и над 100 участника - 2 проекта (ПГ „Петър Парчевич”, гр. Раковски -126 и СУ „Св. Паисий Хилендарски”, гр. Върбица – 102).

При учениците българи и роми са обхванати в проектите като преки участници 20 %. При учениците турци - 13 %. При учениците, които се самоопределят като „Други” (това са ученици българо-мохамедани), обхватът е най голям - 23 %.

Степен на обхващане на родителите

Родителите преки участници в изпълнението на проектите са 393. При 3787 деца и ученици се пада по около 1 родител на 10 деца, което е относително малко за проектите с оглед тяхната целева насоченост. Характерна особеност на проектите е, че се е разчитало повече на допълнително включване на родители в провежданите масови мероприятия – тържества, свързани с дати от празничния календар.

Като важна особеност на процедурата е, че са финансирани проекти на доста големи училища с голям брой ученици. При относително малкия бюджет броят на обхванатите пряко в проектите е ограничен, а относителният им дял спрямо общия брой ученици – малък.

Без да се абсолютизира значението на относителния дял, може да се твърди, че при по-голяма степен на родителско обхващане може да се очакват и по-добри общи резултати. По тази причина, според екипа провел проучването, ограниченият обем от бюджетни средства (какъвто е форматът на процедурата) е по-подходящ за училищата с по-малка обща численост на децата и учениците. Това са най-често училища в малките населени места.

Най-голям брой родители са участвали в проектите на ПГ „Петър Парчевич”, гр. Раковски -100 и СУ "Климент Охридски", гр. Симеоновград – 75.

Повече преки участници-родители има при проектите на ПГ „Петър Парчевич”, гр. Раковски -100 при 282 ученика или по около 4 родителя на 10 ученика; с. Ценово – 41 при 70 ученика или около 6 родителя на 10 ученици.

Според самите бенефициенти, с оглед целите и задачите на проектите, обхватът е удовлетворителен при учениците, достатъчен при учителите, удовлетворителен със забележката, че може да бъде и по добър - при родителите. Както и при други процедури, при проучването е установено, че привличането на родители за участие в проектите е било затруднено не само поради нежелание, но и поради ангажираност. В тази връзка се препоръчва да се търсят подходи за работа с родителите непосредствено в средата, по домовете и кварталите, в семейната и групова среда. Тези методи и подходи следва да интегрират работата с родителите в техния начин на живот и ежедневна активност

Обхват на учителите

Според събраните статистически данни през периода на изпълнение на проектите в училищата и детските градини-бенефициенти, са работили общо 327 учители. От тях преки участници в проектите са били 217 или 66%. Относителния дял на обхванатите учители е най-висок сред всички целеви групи. Освен преките участници в много от мероприятията са участвали и всички останали учители.

Броят на учителите преки участници при отделните проекти варира от 4 до 30. До 10 учители са участвали в 4 от проектите. Между 11-15 - в 5 от проектите, над 15 – в 4 от проектите. Най-голям брой учители са участвали като преки участници в проекта с бенефициент СУ "Климент Охридски", гр. Симеоновград – 38, в проекта с бенефициент ПГ „Петър Парчевич”, гр. Раковски - 25 и в проекта с бенефициент ПГЛПЕХТ, гр. Ямбол- 26. С оглед целевата насоченост на проектите обхватът на целевата група се оценява като много добър.

Би било добре учителите да се включват в повече мероприятия, свързани със специализирано обучение, обмен на опит. Проучването показва, че участие на учителите в такива дейности има, но само при отделни бенефициенти, което за процедурата като цяло е недостатъчно. От друга страна, подобно специализирано

обучение не винаги може да бъде организирано - особено в по-малките училища. Така много от учителите нямат възможност за достъп до подобно обучение.

Отчитайки изключително важната роля на учителите за постигане на целите на образователната интеграция, може да се препоръча да се създадат специални форми на организация на подобно обучение в рамките на всяка отделна процедура. Един възможен вариант е наред с проектното финансиране на отделните бенефициенти в рамките на всяка отделна процедура, да се осъществи и един общ проект за обучение на учителите и за обмен на опит и добри практики, в който да бъдат включени като участници всички или една голяма част от учителите на бенефициентите. По този начин процедурата ще придобие една по-голяма системна цялост и завършеност. Ще се създаде възможност за централизирано обучение с високо ниво на преподаване (участие на лектори от педагогическия и научен елит). От трета страна обмена на опит ще придобие общо-процедурни измерения (сега той се осъществява само при отделни проекти, в които бенефициентите са включили дейности в това направление). Една подобна практика може да се допълни със създаването на специализиран сайт на процедурата и мрежа за споделяне на проблеми и мнения и за обмен на опит и добри практики в процеса на изпълнение на самите проекти. Ще се създадат и условия за една обща методическа насоченост, за подпомагане работата на бенефициентите по внедряването на нови програми и методики на работа. Работата по проектите ще придобие една по-широко известност сред останалите училища и детски градини, което ще разшири значително приложното поле на нововъведенията и на постигнатото в рамките на процедурата. Такъв подход се прилага при голяма част от програмно – проектното финансиране в рамките на ЕС и в много от страните членки на ЕС, където е доказал своята ефективност.

Участници доброволци

В изпълнението на проектите са участвали общо 57 доброволци при предвидени в проектните предложения 58. Участие на доброволци има при 9 от 13 –те проекта . С най-голям брой доброволци са проектите с бенефициенти СУ „Димитър Гачев” гр. Пазарджик - 20 и ОУ „Христо Г. Данов” гр. Пловдив - 10. Повече са доброволците от ромски произход.

Целевата насоченост на изпълнението на проектите по разглежданата процедура отговаря напълно на проектните замисли и очаквания. Осъществените дейности са свързани с прилагането на ефективни форми на интеркултурното образование; насочени са по посока съхраняване и развиване на културната идентичност на децата и учениците от етническите малцинства. В рамките на проектите е осъществено разработване и въвеждане в детските градини и в училищата на програми за образователна дейност, съобразени с културните специфики на различните етнически малцинства.

Всички изпълнени дейности и мероприятия в рамките на процедурата са насочени към опознаване, съхраняване и развиване на традиции по места; съхраняване и развиване на културната идентичност; създаване на умения за общуване в мултикултурна образователна среда, съчетани с традициите на различните етнически

групи. Мащабите на работа по тези цели са в рамките на възможността, която е предоставена чрез обема на отпускнатите средства.

Постигат е напредък по основни елементи на мултикултурността. Превентирани са фактори и условия генериращи възможности за сегрегация. В училищата, а чрез тях и в населените места и сред етническите общности, е включена идеята за мултикултурността като бъдеще на отношенията в обществото. Усвоени са форми и методи за възпитание и умения за мултикултурно взаимодействие, както в училището така и извън него. Резултатите и самото отделяне на внимание и поставяне на акцент върху това направление на работа чрез проектите има значимо обществено, национално и държавно значение. Проектите са ценни още със самото си поставяне, с това, че държавата отделя целеви средства по тази политика и я счита за важна.

Заедно с това е постигната и целта за създаване на полезни нагласи и умения за комуникация в мултикултурна среда. Значим е и напредъкът по отношение на формите и методите на работа с децата и учениците и особено с техните родители.

Важен резултат е утвърждаването сред всички етнически групи на разбирането за национална културна идентичност като съвкупност от интегрирани ценности, традиции и култури на основните етноси в страната. Налага се и разбирането на културната идентичност на етносите като специфична форма на национална идентичност. В този смисъл изпълнението на проектите е пропито от идеята за съвместност и общност. На тази основа е постигната съществена стъпка напред по отношение на толерантността, социалните и индивидуални отношения и взаимодействия между етносите като цяло и между отделните хора.

Работата по проектите е трасирала полето на бъдещата работа и е позволила да се уточнят необходимите мерки и действия в бъдеще. На тази основа може да се направи извод за постигнат напредък по отношение на фундамента за една успешна и по-ефективна работа за образователна интеграция и за утвърждаване на мултикултурния елемент в дейността на бенефициентите.

Оценката от проучването е, че в резултат на проектите училищата и детските градини знаят повече и могат по-добре!

Оценка на реализираните дейности

Реализирани са 26 основни вида дейности. Дейностната структура е обичайна за проектите, финансирани от ЦОИДУЕМ и е базирана върху утвърждаването от Центъра основни форми на работа.

При процедурата се констатира висока степен на подобие и съдържателната близост на проектите по отношение на дейностите и тяхното изпълнение, която се дължи най-вече на условията и изискванията, поставени от ЦОИДУЕМ. Сравнявайки я с други предшестващи процедури, при нея свързаността на дейностите в структурата на проектите, е значително по-силна. Това е позволило да се реализира един по-фокусиран подход за постигане на определени цели на основата на относително по-висока степен на унификация на работа. Този подход създава условия за взаимодействие, взаимни консултации, обмен на опит и добри практики. Той е

позволил да се подобри специализираното съдействие от страна на експертите на ЦОИДУЕМ .

В изпълнението на дейностите са реализирани 15 554 човеко-участия, от които 5948 са на деца и ученици, определени като участници в проектите, 3653 - на деца и ученици допълнително включили се, участвали или присъствали на мероприятията, 3609 на родители, определени като участници в проектите, 839 – на родители, допълнително включили се, участвали или присъствали на мероприятията, 1505 – на учители.

Проведени са общо 2088 различни мероприятия - клубни сбирки, занятия и др., срещи, обучения, летни лагери, информационни мероприятия, мероприятия по организация и управление (сбирки на екипа, срещи, проверки, изготвени отчети и планове и пр.), изложби, концерти, екскурзии, посещения на музеи, анкетни проучвания и пр. Средният брой мероприятия на проект е 135, което е една добра характеристика за проекти с подобно ниво на финансиране.

Мероприятията по дейностите със съдържателен характер са общо 1104 или 85 средно на проект; мероприятията по дейностите по организация и управление и информация и публичност са 984.

Извънкласни дейности в малки групи – клубове, ателиета, изследователски групи. Те са втората голяма група от дейности, изпълнени по проектите. В работата на клубовете има 872 участия на деца и ученици, от които 674 са на предварително включените в обхвата на проектите деца и ученици и 198 – на допълнително включили се, присъствали или взели участие други деца и ученици. В тези дейности са регистрирани общо 441 участия на родители, от които 361 са на предварително определените и 80 – на допълнително включилите се. В дейностите 55 са учителите, ангажирани с работа в клубовете, ателиетата и творческите групи.

Оценявайки тези данни, следва да се има предвид продължаващия характер на самите дейности и това че всеки клуб, ателие и група е работил през целия период на проекта, а реализираните сбирки, занятия са от 18 до 40. Общият брой на проведените сбирки и занятия в клубовете, ателиетата и изследователските групи е 637. Като се вземе предвид средния брой на участниците - ученици, деца и родители в тези форми – може да се направи приблизителна оценка за около над 10 000 изпълнени човеко-участия в проведените клубните мероприятия. Сама по себе си тази цифра показва извършена мащабна работа и дава основание за подобна оценка и по отношение на постигнатия ефект. От друга страна, средните разходи за едно човеко-участие е от 7,70 лева или около 4,00 лева на един час занятие на човек, което показва значително по-малки от средните разходи за подобни обучителни дейности в страната.

Следва да се има предвид относителността и приблизителният характер на тези данни. Точна статистика няма, а коментираните данни са получени на базата на направените разходи по отчет и броя на човеко-участията. Следва да се има също така предвид, че така изчислената средна стойност не включва режимните разходи, направени от учебните заведения. При всички положения обаче, те дават един относително точен ориентир за високата степен на ефикасност на мероприятията изпълнени в рамките на клубната форма.

Клубовете са създадени на доброволна основа. Попълнени са необходимите декларации за това. Изучаването на интересите, наклонностите и способностите на децата е позволило да се изградят структури с общи такива, с творчески потенциал, с желание за работа, с познавателни интереси в съответната област и с възможност за екипна творческа работа.

В методологично отношение е акцентирано върху ролевите игри и адаптацията в нова среда, стимулирането на творчеството, на себе изявата и получаването на групово и публично признание.

Повечето групи са от 10 до 15 участника (с повече участници са клубовете с фолклорна насоченост) през целия период на проекта и са имали от 18 до 40 работни сбирки. За ръководители са определяни опитни учители със съответния профил. В работата на част от клубовете са взели участие медиатори, външни лектори, специалисти психолози. Характерно за голяма част от клубовете е участие на доброволци от етническите малцинства в част от сбирките и представителните мероприятия.

Важна обща характеристика на работата във всички групи независима от тяхното съдържание, е ориентацията към опознаването на етносите. Така от една страна е постигнат ефект на идентифициране и съхраняване на културната идентичност при всеки един от участниците, а от друга – взаимно опознаване и сближаване, от трета - изграждане на разбиране за културна, цивилизационна общност. Работата в групите има съществен принос за промяна на психологията на участниците чрез повишаване на тяхното самочувствие и увереност в способностите. Себепознаването е допринесло за преодоляване на малцинствени комплекси и изграждане, както на чувство за равенство, така и на отношения, базирани върху равенството. В този аспект работата в групите е постигнала ценни и трайни резултати, които ще имат значение за реализацията и цялостното им социално поведение в бъдеще. Всичко казано до тук дава основание да се оценят като много добри десеграционните резултати на проектите и създадените условия за превенция на вторичната сегрегация.

Отчитайки доброто добро ниво на справяне следва да си има предвид, че нивата на поднасяне на материала и на провеждане на занятията са различни при различните проекти и клубове. В това отношение може да се препоръча да се разработят минимални критерии за съответствие за отделните типове клубни дейности и да се провеждат тестове за тяхното установяване. Считаме, че така от една страна ще се гарантира професионализъм на избраните водещи, от друга - ще се създадат стимули за повишаване на професионалната квалификация на учителите, желаещи да участват в клубните дейности като водещи. Клубната форма е с най-голям принос за интегрирането на проектите в учебно- възпитателния процес.

Важно постижение на проектите е повишеният авторитет на училищата като културно средище и обществена институция най-вече в очите на етническите общности; нараснало е убеждението за образованието като ценност и на мотивацията за продължаване на образованието при една голяма част от децата.

Представителни изяви

Втори по обемни показатели са масовите мероприятия – тържества , отбелязване на празници, карнавали, посещения на театри и кина, спортни празници и състезания. Проведени са общо 42 мероприятия от тази основна група с общо 2591 участника, от които 73 % са деца и ученици, 22 % - родители и 5% - учители. Основна форма в тази група са тържествата и отбелязването на празници - 30 с общо 1932 участвали.

Проведени са 8 спортни състезания с общо 314 участвали.

Проучването констатира, че те са се оказали добра консолидационна форма, при която се осъществява сближаване, взаимно опознаване, разбиране на културата и традициите не само на другите етноси, но и на собствения, изгражда се чувство на зачитане и уважение. При тези мероприятия е имало и по-значимо родителско участие като присъствие и което е по-важно - като участие в подготовката и в самите представяния.

Като пример за добра практика може да се посочи дейността Изготвяне на празничен календар от проект „Плетеница“ на ОУ "Митрополит Авксентий Велешки" гр. Самоков. В рамките на проекта са отбелязани седем празника в т.ч. и традиционен празник, характерен за самоковско, който се празнува и от двете етнически общности.

Имайки предвид общия генезис на преобладаващата част от празниците, както и специфичните културни елементи и оттенъци, които са внесени и развити от различните етноси, практиката за съвместно отбелязване е изключително полезна и е значим интеграционен фактор. Тя акцентира върху симиляритета, общността, единството и в същото време е интересна с многообразието, с културата на приемането и уважението. Определено може да се счита, че именно такъв тип мероприятия са показателни да етническата близост, за общите ценности и непротиворечивостта на различията, за степента на толерантност. В този смисъл тяхното наличие или отсъствие е силен индикатор за равнището на междуетническите отношения и за интеграционните процеси.

Акцентът, който е поставен от ЦОИДУЕМ с препоръката за разработване на празничен календар и организиране на празнуването на основни празници, характерни за етническите групи, е действие заслужаващо изключително висока оценка. Още повече, че препоръката е била подплатена и с конкретни указания, методическа помощ и съдействие от страна на ЦОИДУЕМ.

Може да се препоръча създаване на национален календар на празниците на етносите с подчертаване и отделяне на специално внимание на съвместните празници. Един подобен календар следва да бъде и ориентир при определяне на дейностите в бъдещите проекти.

Провежданите обучения с родителите са имали характер на дискусии и обмен на мнения и знания. По време на обученията са извършвани индивидуални и групови консултации от психолози, медицински специалисти, социални работници. По оценка на самите бенефициентите именно тези обученията са довели до постигането на полезни резултати по отношение на родителите.

Общата оценка за тази дейност е, че тя има принос за изпълнение на поставените цели. За участниците са изградени важни знания. Повишена е мотивацията за образование на децата и за участие в живота на училището, повишен е авторитетът на училището. Заслужава да се отбележи, че са изградените отношения на доверие, повишена е способността за комуникация, създадени са лични контакти. Значение за резултатите от обученията на родителите е имало и участието на медиатори и доброволци при тяхната организация и провеждане.

Имайки предвид факта, че чрез обученията на родителите се цели и да се повлияе на общностната среда, следва да се помисли и за форми на обучения непосредствено в кварталите на етническите общности – чрез демонстрации, гледане и обсъждане на филми и видеоматериали, провеждане на различни дни – на кулинарията, на двора, на градината и пр.

Участие на децата и учениците в изпълнението на проектите

Те са основна целева група и основна група участници в дейностите по проекта. В дейностите по проектите има 9601 човеко-участия на децата и учениците. От тях 5948 (61 %) са на деца и ученици, включени като участници в проектите и 3653 (39 %) - на деца и ученици, допълнително присъствали или взели участие в мероприятията. Най-много - 1891 са участията в масовите мероприятия – тържества, празненства, карнавали, спортни състезания, посещения на кина и театри, между училищни събития и др. От тях основен дял имат тържествата и празниците.

1331 са участвалите в концерти, изложби и други форми на представяне. 872 са децата и учениците, участвали в клубните форми на работа .

Резултати от участието на децата и учениците отговарят на очакванията. Те са по всички основни поставени цели. Повишена е мотивацията за образование, изградени са навици за учене, усвоени са значителни по обем нови знания и умения. Преобладаващата част от децата са подобрили уменията си за комуникация между себе си в т.ч. и с децата от другите етноси. Научили са се на толерантност и уважение.

При повечето проекти оценките са за постигнат умерен напредък по повечето показатели. Тези оценки доказват постигнатите стъпки в положителна посока. В същото време те са израз и на дистанцията, която се вижда между реалното състояние и крайните желани цели.

Оценките за напредък по показателите, свързани с родителите са по-слаби от останалите и поставят или по-точно преповтарят известна картина и продължаващи проблеми свързани със средата.

Важна особеност на всички проекти е засиленото застъпване на участието и работата с родителите. В тази насока фокусът е поставен първо към привличане на вниманието и изграждане на съпричастност към образованието на децата и към училището като средище за културно и образователно изграждане и израстване на децата. На второ място, е работено за промяна на отношението към образованието в семействата и в общностната среда като според самите бенефициенти, резултатите в това отношение са по посока на напредък ,но все още не удовлетворяват.

Според проведеното анкетно проучване, постигнатото по отношение на много от родителите все още няма трайни и необратими характеристики. 85 % от бенефициентите считат, че ако не се продължи работата за затвърждаване и надграждане на постигнатото, може да се стигне и до връщане назад. И само 2 бенефициента са на мнение, че резултатите са трайни и необратими.

Като се има предвид трудното привличане на родители за участие в мероприятията може да се направи извод за проявена настойчивост и умения от страна на организаторите и учителите, които са дали резултат. Постигнатото е значимо. При 13 –те проекта са усвоени 43 нови програми за обучение, което означава по-високо равнище на специализиран програмно-методически инструментариум.

Приблизително 3000 родители са повлияни от проектите, като са повишили информираността си относно ползите от образованието, като са се включили в дейности по преодоляване на негативни стереотипи и дискриминационни нагласи.

Приблизително 4500 са децата и учениците и от мнозинството и от етническите малцинства, които са се включили в дейности по преодоляване на негативни стереотипи и дискриминационни нагласи. 325 – те доброволци са допълнителна сила за влияние върху средата, която може да се използва и в бъдеще при подходящо отношение.

Недоизпълнението по индикатор „Изготвени общински планове със заложили дейности за поэтапна десегрегация на детски градини и училища и за преодоляване на вторично сегрегирани такива” определено илюстрира проблеми, свързани с привличане на вниманието на **местните власти** и получаване на съдействие от тях. Извършеното проучване показва, че там където има добри връзки и е работено със местните власти са постигнати по-добри резултати. Това взаимодействие е помогнало внимание към работата по проектите да окажат местни институции, неправителствени организации, местния бизнес, доброволци. Проявите на сътрудничество са придали по-значима институционалност и обвързаност на проектите с държавното начало и държавната политика по места. От своя страна проектите са съдействали за изпълнението на плановете и програмите на самите местни власти.

Изграждането на подобни връзки и отношения има и много бъдещи измерения за бъдещи проекти, за получаване на финансиране по общински програми, с което може да се надгражда постигнатото в резултат на проектите. На базата на направените наблюдения екипът по проучването счита, че водещо значение за подобно взаимодействие има личната нагласа и умение на ръководителите на училищата и детските градини.

На основата на тези наблюдения и изводи може да се предложи да се проведат мерки за засилване на комуникацията и взаимодействието на учебните структури с местните власти по проблемите на образователната интеграция и социализацията на децата и учениците от етническите малцинства. Част от тези мероприятия са свързани с повишаването на квалификацията и уменията на ръководствата на училищата в тази насока, обмен и популяризиране на добри практики, повече стимули за добро взаимодействие. Като се има предвид значението и влиянието на работата на училищата за образователната интеграция, както и това, че в много населени места те

осъществяват основната част от целенасочената интеграционна политика, се счита, че на тази проблематика следва да се обърне по-голямо внимание, както от ЦОИДУЕМ, така и от МОН.

Характерна особеност на работата по информиране и публичност при цялата процедура е, че тя повече е извършвана чрез самите мероприятия и по-малко чрез специфични дейности с информационна и рекламна насоченост. Ограничените бюджети за тази дейност са лимитирали специфичните и използваните традиционно мерки - платени публикации и излъчвания по местните телевизии, по значими рекламно информационни кампании и пр. Като цяло прави впечатление скромността и използването на собствен ресурс – сайтовете и Фейсбук страниците, табла със снимков материал в коридорите и фойетата на училищата.

В осъществените общо 80 мероприятията по информация и публичност са участвали общо 3226 ученика (човеко/участия на ученици) , има 1809 родителски участия, 508 участия на представители на обществеността, медиите, местните институции и др., което показва значителен интерес към тях.

Според екипа извършил проучването, осъществената информираност и публичност надхвърля значително възможностите, които са предоставени от финансовия ресурс, което е заслуга на самите екипи по изпълнението. Същевременно, поради ограничените средства редица силни и важни информационни канали не са реализирани – повече печатни рекламно-информационни материали – брошури, дипляни, флаери, повече информационни плакати и банери, повече информационни материали в пресата и по местните видеоканали, повече заснети видеофилми. Отчитайки значението на визуализацията при публичните мероприятия за придаване и подчертаване на институционалността на проектите, считаме, че при повечето бенефициенти тя не е била достатъчна – само 5 от бенефициентите са използвали за тази цел плакати и само 1 банери.

Информираността и публичността на са само рекламно действие, но и част от целевата постановка и съдържателна характеристика на проектите. В тази връзка се препоръчва да се въведат основни задължителни мероприятия - и като форма и като брой, и да се осигурява ресурс за тяхното изпълнение на базата на средни за страната цени (например подвижни банери с точно определени характеристики по средна цена; или 2 публикации в регионална преса по средна цена и др.п..)

Реализираните проектни дейности са в основата на изграждане на училищна култура на взаимодействие на заинтересованите страни, основаваща се на взаимно зачитане, уважение, равнопоставеност, толерантност и приемане на различията. Чрез съчетаване на преките цели с общо-методологични цели и подходи се осигуряват и трайни промени в методологията на учебно-възпитателния процес. Важно е, че резултатите не са с краткотраен ефект, а са с продължителни и дълготрайни ползи. В същото време проектите са с голям и траен принос за промяна в нагласите и уменията на индивидуално ниво - на представителите на целевите групи, участвали в проектите – деца , ученици, родители, учители. Като те са разглеждат в единство и синергия на четири основни нива – общество, междуетнически отношения, етническа група и отделен индивид.

Устойчивостта на проектите е заложена в целите, характера и съдържанието на самите дейности и мероприятия – създаване на знания и умения, изграждането на компетентности и нови форми на работа. Конкретна гаранция са постигнатите резултати.

Анкетите показват по висока оценка за създадените основи за надграждане при учителите. Според 57 % от бенефициентите при преобладаващата част от учителите е създаден основа за надграждане. Пет от бенефициенти (38 %) считат, че при тях такава основа има при около две трети от учителите.

По отношение на децата картината е аналогична. Според 43% от бенефициентите при над 85 % от техните ученици има основа за надграждане. Според повечето бенефициенти (57%) основа за надграждане е постигната при около две трети от децата и учениците.

По отношение на родителите, мненията показват малко по-слаби резултати. Според 37% от бенефициентите при над 85 % от участвалите родители са постигнати резултати, които могат да са основат за надграждане и само за 15 % от участвалите родители няма основа за надграждане. Според повечето бенефициенти обаче, (64%) основа за надграждане е постигната при около две трети от децата и учениците, а при една трета – не.

За постигане на устойчивост може да се направят следните препоръки:

1. Да се осигури продължаващо финансиране на отделни доказали ефективност практики. Да се организира провеждане на Конкурс за добри практики, като за най-добрите се осигури задължително финансиране.

2. В бюджетите на учебните заведения да се включи като задължително перо осигуряване на средства за устойчиво прилагане на изградените при проектите форми и методи на работа.

3. За постигане на устойчивост и мултиплициращ ефект да се създаде банка от разработени учебни програми, публикации, учебни помагала, методики, видеоматериали, учебни филми, продукти на клубовете, иновационни техники, добри практики и пр.

4. Установените ефективни форми на образователна интеграция да се включат в националните учебни планове и програми, утвърдени от МОН, както и в новите Национални програми на МОН за работа с деца от етническите малцинства, като по този начин се осигури тяхното бюджетно финансиране.

5. Да се разгледат и анализират направените от бенефициентите препоръки и се набележат конкретни мерки за тяхното отчитане и прилагане.

ИЗВОДИ И ПРЕПОРЪКИ

1. Изпълнението на проектите и по трите процедури съответства напълно на поставените проектни цели. Постигнатите резултати са крачка напред по основните стратегически цели: да се формират интеркултурни компетентности и споделени граждански ценности, запазвайки етнокултурна идентичност и създавайки равни възможности за социална реализация; защита правата на децата, недопускане на дискриминация и осигуряване на адекватни предпоставки за социална реализация; да не се допуска сегрегация и автосегрегация на децата и учениците от етническите малцинства, както и асимилация против тяхната воля и против волята на техните родители; да се създадат умения за общуване в мултикултурна среда.

Бенефициентите по всички проекти са били много добре запознати с условията и изискванията на процедурата, с поставените стратегически цели и задачи. В процеса на изпълнение те са проявили отговорно и творческо отношение като голяма част от тях са организирали дейностите по иновативен и оригинален начин.

За изпълнението на проектите е създадено добра и отговаряща на изискванията организация. Най-общ сравнителен анализ, на основата на събраните данни, показва напредък и натрупване на умения и опит за работа по проекти при всички бенефициенти. Създава се култура на работа по проекти включваща правила, умения, средства, методики, организационен опит и пр. По обща оценка на всички бенефициенти, към която се присъединява и екипът направил проучването, за изграждането на тази култура ЦОИДУЕМ има съществен принос.

Проектните дейности са били ориентирани и към трите основни целеви групи – деца/ученици, родители и учители. Образователната интеграция на представителите от етническите малцинства като основна стратегическа цел е реализирана посредством редица предварително добре обмислени методи и подходи с участието не само на екипа за управление, но и с реално работещите по проектите експерти – педагози, психолози, ментори, доброволци, представители на местната власт.

С оглед постигането на желаните резултати и цели, бенефициентите са съобразявали планираните дейности и прилаганите методи за тяхното изпълнение основно със своите възможности и специфичните характеристики на целевите групи от своя район. В не малка част от проектите се открива творческо адаптиране и доразвиване на добри практики и опит от предишни проекти (свои или чужди), което доказва, както смисъла от популяризиране на добрите практики, така и ползата от участие на учебните заведения в проекти, финансирани от ЦОИДУЕМ или от други национални или донорски програми, работещи за образователната интеграция на етническите малцинства.

2. Поради различията в конкретната целева ориентация, голямото разнообразие на изпълнените дейности и мероприятия и различните условия, в които са работили отделните бенефициенти е трудно да се направи сравнителна оценка на ефикасността на проектите и изпълнените дейности. Всяка дейност и всяко отделно мероприятия са имали свои замисъл и принос за постигане на общите цели. Общият обем на

извършената работа и постигнатите резултати съотнесен към изразходваните средства, обаче, доказва висока степен на ефикасност. Изпълнението на проектите е допълнило съществено работата в рамките на текущите учебни програми и е позволило да проведат дейности у които не са включени в учебните програми. От друга страна то е допринесло за постигане на ново качествено равнище на учебно-възпитателния процес, за иновативност, за експериментиране и прилагане на нови форми и методи. В този смисъл ефективността има не само настоящи, но и значими бъдещи измерения. В случай, че се продължи да се надгражда над постигнатото, ефектът би имал и стратегически измерения.

Конкретен израз на постигнатото са оценките за постигнат напредък направени по метода на експертните оценки. При използваната четиристепенна скала на оценка (няма напредък; има слаб напредък; има умерен напредък; има голям напредък) са оценени 48 различни параметъра на процесите на образователна интеграция. Направени са оценки по параметрите за всеки отделен проект.

По отношение на повечето показатели се констатира постигнат напредък с траен и необратим характер.

От общия брой направени оценки по трите процедури - 16 % са за постигнат голям напредък, 45% за умерен напредък, за малък 36% и само 3% - за липса на напредък. От гледна точка на приложената методика може да направи обща оценка за постигнати много добри резултати. Засилено е разбирането и чувството за национална принадлежност, национална културна идентичност и приемането на етническата културна идентичност като част от националната. Има умерен напредък по показателите за социализация. Добри са оценките за напредъка по показателите свързани с мултикултурната среда и общуване .

При 5 от показателите относителният дял на оценките липса на напредък и слаб напредък дава основание за размисъл – „Образователна дисциплина”, „Общуване извън училище” и „Създаване на трайни отношения на свързаност, които се пренасят и извън училището”, „Родителски интерес към образованието и ученето на децата”, „Родителска помощ за ученика”. Има основания да се търсят нови подходи и методи на работа за подобряване на състоянието по тези показатели.

При една голяма част от проектите подобни оценки са дадени по показателите за напредъка по отношение на „Полученото съдействие от страна на местните власти” и „Създадени нагласи и готовност да се продължи започнатото чрез общински планове и програми”, „Договорени ангажименти с местните власти .

3. При трите процедури е реализирано обхващане на целевите групи, което е адекватно на поставените цели. Проявен е стремеж към разширяване на предварително определените участници, чрез привличане на допълнителни участници деца, ученици и родители. Обхванати са преобладаващата част от учителите.

Броят на преките и на допълнително привлечените участници от всички целеви групи при различните проекти варира в широки граници (например при Процедурата по Приоритет 1 броят на преките участници варира от 24 до 3226).

Констатираните големи разлики в брой на участващите в проектите деца и ученици са дължи на разликата в подхода на бенефициентите към проектите. При бенефициентите с най-голям брой участници акцентът е бил поставен върху масовите мероприятия и участието на голям брой училища и детски градини - такива са проектите с бенефициенти общини. При тези с най-малък брой участници фокусът е поставен върху работата в малки групи. Такива са проектите с бенефициенти детски градини и училища в по-малките населени места. Съдържателният анализ показва, че и при едните и при другите поставените цели са постигнати. Разликата е във възприетия подход на работа и въздействие. Няма основание да се счита, че броят на участниците е повлиял върху качеството на изпълнение на проектите и крайните резултати по отношение на целевата група, при който е да е от проектите. Дотолкова доколкото с близък по-размер финансов ресурс е постигнато въздействие и влияние по отношение на значително повече деца и ученици, може да се направи оценка за по-висока степен на ефикасност при проектите включили повече участници. Този извод обаче е доста относителен и не бива да се превръща във водещ критерий за оценка поради това, че един подобен подход към оценката може да я деформира по посока на допринизяване на знаменето на постигнатото при работата в малки групи.

Етническата структура на участниците деца, ученици и родители е основно от българи и роми с превес на вторите. В същото време има необходимия баланс с оглед същността и съдържанието на интеграционните процеси като отношения на междуетнически и мултикултурно взаимодействие и с оглед целите на проектите които предполагат изграждане на общогрупови ценности, разбирания и нагласи което изисква общуване между родителите от различните етноси, обмен на опит и оказване на влияние. Подобен баланс не е бил постигнат, по обясними причини, при училищата и детските градини с преобладаващ дял на децата и учениците от един от етносите, както и при няколкото проекта с бенефициент училища и детски градини, при които децата и учениците са само от ромския етнос.

* * *

4. Анализът на изпълнението дава основание за извода за поставена и постигната важна разграничителна линия между механичното обединяване и взаимното проникване, между доминиращото налагане на определени норми като общностни и постигане на общностни характеристики, включващи и специфичните ценности на всяка отделна етническа група.

Определено достойнство на проектите е акцентът върху съвместността, общуването, нагласите за междуетническото общуване, мултикултурността, утвърждаване на разбирането за еднаквост, за ценностно и културно единство и многообразие, и обща принадлежност към нацията.

Важна особеност е, че толерантността и търпимостта не се разглеждат като налагана отвън обществена норма, а като продукт на общностното начало, на единната културна парадигма на различните етноси. Цялата процедура може да бъде квалифицирана еднозначно с названието „Код България“, при това без каквито и да са те форми на налагане и културна доминация на който и да е етнос спрямо другите.

Екипът извършил оценката счита, че именно това е основното голямо достойнство на проектите и на процедура като цяло. Проследявайки развитието на дейността в тази насока през последните години, категорично се констатира значимостта и определящата роля на ЦОИДУЕМ за изграждането и постепенното утвърждаване на този подход към процесите на образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Отчетливо се проследява логическата линия на развитие на тази методология чрез изискванията към проектните предложения, чрез указанията, чрез критериите и индикаторите, чрез оперативното подпомагане в хода на изпълнението. Всяка следваща процедура бележи елементи на развитие и утвърждаване на този особено важен методологичен подход.

Проучващият екип счита, че тази методология е изключително ползотворна за правилното протичане на интеграционните процеси по отношение на децата и учениците и че в това отношение може да се работи за надграждане.

5. Друго основно общо достойнство на процедурите е ударението, което се поставя на работата с родителите, със семейната среда и с общностната среда в отделните етнически групи. В това отношение също се забелязва и тенденция на засилване на вниманието, разнообразяване на формите на работа и повишаване на уменията на учителите. При оценяваните проекти и процедурата като цяло, разбирането за важната роля на средата е намерило израз в повече срещи с родителите, използването на повече медиатори и доброволци, по-чести посещения по домовете, повече мероприятия с родителско участие, повече родителски дискусии. Определено има напредък по отношение на методите на работа, тематичната структура на дискусиите и което е най-важно по отношение провокирането на интереса на родителите, участващи в мероприятията.

Констатира се повишен стремеж за постигане на трайни позитивни резултати с група родители, които да оказват влияние върху семейната среда и етническата общност. Може да се препоръча този подход да се прилага и по отношение на родителите от българския етнос. Чрез влияние и промяна в семейството се търси и промяна в обществената среда като цяло и в общностната среда при всички основни етнически групи.

Важна методологична характеристика е акцентът върху съвместната работа на децата и учениците с родители, учители и доброволци. От тази гледна точка родителското участие е в унисон с целевата насоченост на проектите и на процедурата. Нещо повече, то е свидетелство за един подход към социализацията на децата и учениците основан върху работата със семейството и средата. При проучването се констатира, че този подход е бил основен при изпълнението на всички проекти. На практика той доминира при методологията, избора на форми и при съдържанието на изпълнените дейности и мероприятия. Отразил се и върху начина на организиране и провеждане на дейностите, върху използваните мотивационни подходи. При изпълнението на проектите повечето нови форми и създадени модели на работа са базирани на активното взаимодействие „ученик/дете – родител - учител”. По тази причина родителското участие е балансирано с това на децата и учениците при повечето от проектите. В част от проектите, при които фокусът е поставен повече върху работата с родителите, броят им надвишава този на участниците деца и ученици.

Без да се абсолютизира значението на относителния дял на участващите родители спрямо общия им брой, може еднозначно да се твърди, че при по-голяма степен на родителско обхващане може да се очакват и по-добри общи резултати. Резултатите, които определено са добри и успешни се дължат и на значителния обхват на родителите. Според екипа провел проучването родителският обхват и участие, при всички трудности за привличането на родители е голямо постижение на всеки отделен бенефициент и на процедурата като цяло.

При проучването се констатира, че съотношението между обхванатите деца и обхванатите родители е значително по-високо при детските градини (9 родителя на 10 деца), което показва по-голямата ангажираност на родителите към децата им в тази възраст. Този факт дава основание да се препоръча да се отдели по-голямо внимание на работата с родителите на децата в тази възрастова група и да се създават отношения, нагласи и навици, които да се пренасят и в следващите образователни степени. Следва да се потърсят и по-ефективни инструменти за родителско привличане и участие в образователния процес. (примерно и образно казано - родителски бележник, родителски паспорт и свидетелство за завършена учебна година трябва да имат не само децата и учениците но и техните родители). Един особен подход може да се обвърже с цялостната образователна и социална политика и да доведе до принципно ново родителско и семейно отношение към образованието не само като индивидуална ценност и достойние но и като потребност и достойние на обществото.

Друг характерна особеност на родителското участие е, че повечето участници са майките на децата. Отчитайки ялната социална роля, която показва този факт може да се предложи да се разработят специални методи за работа именно с майките на децата. На анализ и изводи следва да се подложи и по-слабото участие на родителите бащи. В това отношение, като се имат предвид социалните роли и субективното отношение на мъжете бащи, следва да се помисли и за създаване на повече форми за работа подходящи за участие на родителите бащи (занаяти, спорт и пр.).

6. Следва да се подчертае постигнато и по една друга важна цел – повишаване на капацитета за работа на училищата и детските градини – методически, организационен, квалификационен. Постигнатото по основните индикаторите „Разработени са и са въведени голям брой нови програми за образователна дейност в детските градини и в училищата, съобразени с културите на различните етнически малцинства” - При голяма част от проектите са проведени изследователски дейности, свързани с междуетническата интеграция на децата и учениците от етническите малцинства”. Преобладаващата част учители, директори и други педагогически специалисти, са се включили в дейности по преодоляване на негативни стереотипи и дискриминационни нагласи. Очертани са рамките на едно значително по-високо професионално ниво на работа, при което практиката се основава на научни методи, на проведени задълбочени оценки на състоянието и на проблемите, върху които следва да работи приоритетно. Запазването и надграждането на постигнатото равнище би означавало в близките години да се утвърди една нова методология на работа базирана върху съвременни технологии, методики, средства и форми за обучение и възпитание.

При учителите доминиращ дял имат учителите българи. Структурата по етноси показва нагледно сериозната разлика в образователното равнище на различните

етнически групи. Крайно малкият брой учители роми в населени места с значително ромско население и в училища с преобладаващ дял на децата и учениците от ромския етнос показва състоянието, отношението и нагласите на етноса към образованието и в същото време е илюстрация на сложността на проблемите, които стоят и трябва да бъдат решавани в сферата на образователната интеграция .

Етническата структура при учителите поставя на преден план въпроса за уменията на учителите българи да обучават деца от етнос с различни ценностни разбирания, нагласи, стереотипи, начин на живот, начин на възприемане на света и на поведение в средата, да могат да съпоставят ценностните модели и моделите на социално поведение, да могат да изграждат непротиворечиви модели на поведение базиране от една страна на общностни ценности , от друга на етническата културна специфика. Умението да се съчетават тези две начала е било едно от водещите начала на учителското участие в изпълнението на проектите. Както винаги така и при тази процедура учителите са били изправени пред необходимостта да познават ромския етнос и да притежават специфични умения за образователно и възпитателно въздействие

7. При голяма част от проектите да използвани медиатори от ромската общност. Констатира се засилване на тази форма на работа. Тя е най застъпена при проектите с бенефициенти общини и РЦППП. В някои от проектите медиатори са наемани за постоянна работа по договор през цялото време на изпълнение на проектите . Тяхното участие е фокусирано върху работата на терен , сред ромската общност, със семействата и родителите, провеждането на индивидуални и групови срещи, беседи, работа с отпаднали и застрашени от отпадане деца и ученици. Те са допринесли много за привличането на повече родители към живота на училищата и за промяна на нагласите и стереотипите и за изграждане на мотивация за образование.

Според проучването самите бенефициенти дават висока оценка на тази форма на работа и подчертават необходимост от нейното развитие в бъдеще. Счита се, че трябва да се засили работата по изграждане на медиаторски капацитет. Като мерки в това направление се предлагат засилване на организираните и институционален характер, създаване на национален медиаторски корпус и асоциация на медиаторите, повече обучения, изграждане на медиаторска мрежа.

8. Работата в малък формат е характерен акцент на повечето проекти и при трите процедури. Характерни за тях са творческото начало, стимулирането на творчеството и разкриването на индивидуалните способности. Друга важна особеност е работата в нова неформална среда, по-голямата свобода за лична изява, акцентът върху неформалната, доброволна отговорност пред групата. Индивидуалната работа е съчетавана с екипност и групово взаимодействие. Комуникацията е осъществявана изключително на български език у което е повишило езиковата култура на всички участници. Важна обща характеристика на работата във всички групи, независимо от нейното съдържание, е ориентацията към взаимното опознаване на етносите. Така от една страна е постигнат ефект на идентифициране и съхраняване на културната идентичност при всеки един от участниците, от друга – взаимно опознаване и сближаване, от трета - изграждане на разбиране за културна и цивилизационна общност.

При всички клубове и групи преобладаващата част от участниците са придобили нови значителни по обем и съдържание знания и умения. Наред с конкретните умения е разширена значително общата им култура и кръгзор. Така тази форма на работа е допълнила работата с децата и учениците в клас по начин и съдържание, които не биха могли да се осъществят в класната форма. Проявен е стремеж към обвързване на работата по проектите с работата в клас и учебните програми. Даже в случаите, когато няма пряка обвързаност се констатира допълване и надграждане на знания и умения. От тази гледна точка клубната форма е с най-голям принос за интегрирането на проектите в учебно възпитателния процес.

Характерът и съдържанието на работата са съобразени с интересите, нагласите и способностите на участниците. В процеса на работа програмите са адаптирани към тях. Отчитането на желанията на участниците е правено при изграждането на повечето групи.

Според екипа извършил проучването проблем при тази форма на работа е балансирането между формалните и неформалните отношения между ръководителите на клубовете и групите и техните участници, тогава когато ръководили са учители от самите училища. Клубовете с ръководители учители от самите училища са съществена част от общия им брой, особено в по малките населени места, където педагозите са малко. От една страна основно предимство на клубните форми на работа е възможността за работа в неформална среда. От друга е важно да се запази и да не се нарушава формалния авторитет на учителите като основа на реда и начините на въздействие в текущия образователен процес. Констатира се, че в повечето случаи сега тези отношения се изграждат субективно от самите учители и на базата на професионалния им опит и инстинкт, без да има нарочна методическа основа. Дотолкова доколкото използването на проектните форми на работа в образователния процес се увеличава, на този специфичен елемент на работа по проектите се препоръчва да се обърне специално методическо внимание.

Друг проблем при работата в малки групи е свързан с разликите в равнището на водене на работата. Начинът а и формите на работа са зависели от водещите. Те са с широко разнообразие. Отчитайки общото добро ниво на справяне на водещите следва да си има предвид, че нивата на поднасяне на материала и на провеждане на занятията са различни при различните проекти и клубове. В това отношение може да се препоръча да се разработят минимални критерии за съответствие за отделните типове клубни дейности и да се въведат тестове за неговото установяване. Считаме, че така от една страна ще се гарантира професионализъм на избраните водещи, от друга ще се създадат стимули за повишаване на професионалната квалификация на учителите желаещи да участват в проекти като водещи.

9. Проведените дейности с масово участие имат съществен принос за постигнатите резултати. Сред тях преобладават тържествата свързани с отбелязването на важни дати от националния календар, дати и правници свързани със традиции на етносите, дати свързани със самите учебни заведения.

Техният основен принос е в изграждането на отношения на общност, на единство в многообразието, на мултикултурна среда като характеристика на обща и

единна национална култура. Стремейки се да се избегне каквато и да е патетичност екипът счита , че приносът на проектите в това отношение е голям, незаменим и с неизмеримо висока стойност.

Имайки предвид общия генезис на преобладаващата част от празниците както и специалните културни елементи и отънъци , които са внесени и развити от различните етноси практиката за съвместно отбелязване е изключително полезен и значим интеграционен фактор. Тя акцентира върху симиларитета , общността , единството и в същото време е интересна с многообразието , с културата на приемането и уважението. Определено може да се счита, че именно такъв тип мероприятия са показателни да етническата близост , за общите ценности и непротиворечивостта на различията, за степента на толерантност. В този смисъл тяхното наличие или отсъствие е индикатор за равнището на междуетническите отношения и интеграционните процеси. Училището е изключително благоприятно средище не само за изграждане на нагласи у децата и учениците в това отношение но и за създаване на традиции на общностно равнище.

Акцентът, който е поставен от ЦОИДУЕМ с препоръката за разработване на празничен календар и организиране на празнуването на основни празници характерни за етническите групи е действие заслужаващо изключително висока оценка. Още повече, че препоръката е била подплатена и с конкретни указания , методическа помощ и съдействие от страна на ЦОИДУЕМ.

По тази причина всички бенефициенти са провели такива мероприятия , което има съществен принос за цялостните положителни резултати както по отделните проекти , така и по процедурата.

Може да се препоръча работата в тази посока да се продължи да се надгражда чрез създаване на национален календар на празниците на етносите с подчертаване и отделяне на специално внимание на съвместните празници и на празниците с общ генезис. Един подобен календар следва да бъде и ориентир при определяне на дейностите в бъдещите проекти.

В тези дейности са участвали за представяне на свои резултати всички клубове. Данните показват един по- голям интерес именно към този тип дейности,. Според проучването интересът към тази група дейности е бил висок защото са били форма на публична изява на участниците в клубовете и на тях са присъствали много родители и съученици на участниците.

По оценка на екипа извършил проучването празничните календари и тържествата са имали по-голям ефект и принос за постигнатите резултати от останалите дейности от тази група .

11. Практиката в работата по организация и управление на проектите да се осъществява взаимодействие с училищните съвети, родителските структури към училищата е имала позитивно влияние върху изпълнението и резултатите. Добра практика е и осъществяването на по-тясно взаимодействие с местните власти, което се е отразило не само на тяхното присъствие на представителните мероприятията но и на оказаната от тях помощ и съдействие. Констатирано е, че добрите практики са били

инициатива и заслуга най-вече на директорите на учебните заведения. Ката цяло ролята на директорите се оценява като определяща за нивото на организация и управление на проектите.

Добра практика осъществена от повечето бенефициенти е привличането и използването на доброволци, което е разширило значително организационния капацитет на бенефициентите за изпълнение на проектите.

При организацията и управлението е отделено важно място на работата за изграждане на групите и екипите по различните дейности. Проучвани са на потребностите на учениците и техните семейства. Някои бенефициенти са провели анкетни проучвания. Извършена е голяма по обем и съдържание работа за подбор, привличане и мотивиране на родителите. Успешната работата на този етап от страна на екипите по организация и управление съвместно с учителите е оказала съществено влияние върху цялостната последваща работа. В това отношение от особено значение е била работата свързана с родителското участие. От повечето бенефициенти се споделя, че именно добрият подбор и мотивация са се оказали определящи за участието на представителите на всички целеви групи и има важно значение за крайния ефект. Умението и методическия опит в това отношение са се оказали определящи. Поради тези причини екипът извършил проучването препоръчва да се отдели специално внимание на подходите и методологията на работа с родителите именно в тази фаза на проектите, както и да се провеждат обучения на бенефициентите по тази тема преди започване на изпълнението на бъдещи проекти.

12. Като проблем в дейностите по организация и управление повечето от анкетирания бенефициенти и учители сочат големия обем от работа по документиране на изпълнението – протоколи, отчети, снимков материал и пр. Определени затруднения са срещнати и при разработването на основните проектни отчети. Отчитайки тези мнения екипът провел проучването е провел допълнителни разговори при които е изразено задоволство от табличните форми на отчитане. В същото време е имало затруднения при тълкуването и отразяването на някои количествени показатели. На тази основа се прави предложение ЦОИДУЕМ да продължи да усъвършенства отчетния инструментариум и форми, като отдели специално внимание на точното определение на съдържанието по основните количествени показатели - например ца з за индикаторите :. какво означава „Разработени и въведени програми за образователна дейност”.

При липсата на точни критерии, сега данните се определят субективно, по различен начин и не могат да бъдат база за точна оценка и анализ. По-някои показатели следва да има методика за попълване на отчетните и форми и за набиране на данни в процеса на изпълнение на дейностите, подобно на тези използвани при официалната статистика. В противен случаи има риск данните да не са точни, което обезсмисля самата форма и прави излишен трудът за нейното съставяне. Следва, обаче, добре да се прецени дали по този начин няма да се засилят формализмът и бюрокрацията и да се увеличат трудностите за изпълнителите.

Екипът провел изследването счита, че статистическата култура е белег на високо развитите общества и обществени системи. В тази връзка се препоръчва да се

проведат специални изследвания и на тази основа да се създадат статистически инструменти за удобно, пълно, точно и дълбочинно отразяване на изпълнението на проектите.

13. При трите процедура се констатира характерната черта на работата по информиране и публичност при проектното финансиране - тя повече да е извършвана чрез самите мероприятия и по-малко чрез специфични дейности с информационна и рекламна насоченост. Ограничените бюджети за тази дейност са лимитирали специфичните и използвани традиционно мерки - платени публикации и излъчвания по местните телевизии, заснемане на видеоматериали, провеждане на по-значими рекламно-информационни кампании и пр. Като цяло прави впечатление скромността и използването на собствен ресурс – сайтовете, фейсбук страниците, собственооръчно изработени табла със снимков материал в коридорите и фойетата на училищата и детските градини.

Според екипа извършил проучването осъществена информираност и публичност надхвърля значително възможностите, които са предоставени от финансовия ресурс, което е заслуга на самите екипи по изпълнението. Същевременно, поради ограничените средства редица силни и важни информационни канали не са реализирани – повече печатни рекламно-информационни материали – брошури, дипляни, флаери, повече информационни плакати и банери, повече информационни материали в пресата и по местните видеоканали, повече заснети видеофилми. По същите причини визуализацията при публичните мероприятия, като начин и средство за придаване и подчертаване на институционалността на проектите, при повечето от бенефициенти, също е била възможно най-скромна

Поради изключително обществения характер и съдържание на процесите на социализация на децата и учениците от етническите малцинства, на промяната на отношението към образованието и на мотивацията и стремежа за образование, на изграждането на мултикултурно взаимодействие, информирането и публичността имат важно значение за създаване на подходяща обществена среда и нагласи. Дейностите по информация и публичност, обаче често са разглеждани по-скоро като необходим придатък на проектите и проектните дейности а не като същностна работа свързана пряко с проектните цели.

Констатацията за рекламно-информационната роля на отделните дейности и мероприятия дава основание да се предложи по преценка да се бюджетира отделно перо за разходи за информация и публичност по някои отделни дейности, които имат съответни измерения и възможности (подобно на сега бюджетираните разходи за персонал, материали, външни услуги, командировки).

14. Една голяма част от бенефициентите са работили настойчиво, целенасочено и последователно за подобряване на взаимодействието между различните институции на местно ниво по проблемите на социализацията и образованието на децата и учениците от етническите малцинства както е на сътрудничеството с НПО от местно и национално значение. На много места се констатира добър интерес на представители на местните власти към проектните мероприятия, налице са позитивни нагласи на местните власти към проблематиката на образователната интеграция на децата и

учениците от етническите малцинства. Постигната е съпричастност от страна на местните власти и са създадени трайни делови отношения с тях. От бенефициентите в рамките на проектите са разработени предложения за допълнителни мерки за включените в общинските и училищни стратегии, свързани с образователната интеграция на учениците от етническите малцинства. При някои проекти е постигнат напредък по реално интегриране на изпълнението на проектите в цялостната работа на местната власт по интеграция на малцинствата.

Заедно с това проучването дава основание за извода, че привлечените към изпълнението на проектите представители на местните власти са малко а получено организационно съдействие има само при част проектите (това са повечето проекти с бенефициенти общини и неучилищни институции на МОН, както и проектите изпълнени в партньорство с държавни институции). Създадени нагласи и готовност да се продължи започнатото чрез общински планове и програми договорените ангажименти за бъдеща съвместна работа са малко.

Недоизпълнението по индикатор „Изготвени общински планове със заложен дейности за поетапна десегрегация на детски градини и училища и за преодоляване на вторично сегрегирани такива” определено отразява проблемите свързани с привличане на вниманието на местните власти и получаване на съдействие от тях. Извършеното проучване показва, че там където има добри връзки и е работено с местните власти са постигнати по-добри резултати. Това взаимодействие е помогнало внимание към работа по проектите и съдействие да окажат и други местни институции, неправителствени организации, местния бизнес, доброволци. Проявите на сътрудничество са придали по-значима институционалност и обвързаност на проектите с държавното начало и държавната политика по места. От своя страна проектите са съдействали за изпълнението на плановете и програмите на самите местни власти.

Изграждането на подобни връзки и отношения има и много бъдещи измерения - за бъдещи проекти, за получаване на финансиране по общински програми, с което може да се надгражда постигнатото в резултат на проектите. На базата на направените наблюдения екипът по проучването счита, че водещо значение за подобно взаимодействие има личната нагласа и умение на ръководителите на училищата и детските градини.

Друг извод, който се налага е, че основите на по-успешно взаимодействие се полагат с ежедневни контакти и взаимодействие. По отношение на проектите то е започвало на етапа на кандидатстване и подготовка на проектните предложения - чрез информиране за намеренията, обясняване на възможностите и целите, консултации. Така определени представители на местните институции са били привлечени и въввлечени за каузата на проектите и са станали съпричастни към тях. На основата на тези наблюдения и изводи може да се предложи да се проведат мерки за засилване на комуникацията и взаимодействието на учебните структури с местните власти по проблемите на образователната интеграция и социализацията на децата и учениците от етническите малцинства. Част от тези мерки да са свързани с повишаването на квалификацията и уменията на ръководствата на училищата в тази насока, обмен и популяризиране на добри практики, повече стимули за добро взаимодействие. Да се въведат регулярни срещи и информиране. Да се създадат

възможности за повече съвместни проекти. Като се има предвид значението и влиянието на работата на училищата, чрез образователната интеграция, по всички интеграционни елементи, както и това, че в много населени места те осъществяват основната част от целенасочената интеграционна дейност се счита, че на тази проблематика следва да се обърне по-голямо внимание както от ЦОИДУЕМ така и от МОН. Следва да се работи и с такива национални структури като НСОРБ, асоциацията на кметовете и др. Стремехът следва да бъде пълно интегриране на дейността на училищата и детските градини в общностната работа, превръщане на търсенето на финансиране в обща цел и задача, съвместна работа при подготовка на проекти и кандидатстване, повече съвместни дейности и мероприятия. Една възможна форма е създаване на национална мрежа „училища-местни власти“, която да работи целенасочено по тези въпроси.